

રોકડમેળ અને તેના પ્રકારો (Cash Book and Its Types)

1. પ્રસ્તાવના	5. ઇલેક્ટ્રોનિક બેન્કિંગ વ્યવહારો
2. રોકડમેળનો અર્થ	6. બેન્કબુક
3. રોકડમેળની ઉપયોગિતા કે મહત્વ	7. પેટા રોકડમેળ
4. રોકડમેળના પ્રકાર	8. પેટા રોકડમેળના પ્રકાર — સ્વાધ્યાય

1. પ્રસ્તાવના (Introduction)

આપણે અગાઉ પેટાનોંધોના પ્રકરણમાં કેટલીક પેટાનોંધોનો અભ્યાસ કર્યો. આ પ્રકરણમાં આપણે પેટાનોંધના મહત્વના પ્રકાર રોકડમેળ (Cash book)નો અભ્યાસ કરીશું. રોકડમેળ એ એક પ્રકારની પેટાનોંધ છે.

સામાન્ય રીતે કોઈ પણ પ્રકારના વ્યવસાય કે ધંધામાં બે પ્રકારના વ્યવહારો જોવા મળે છે :

- (1) રોકડ વ્યવહારો (Cash transactions)
- (2) ઉધાર કે શાખના વ્યવહારો (Credit transactions)

શાખના વ્યવહારો પણ ભવિષ્યમાં રોકડ વ્યવહારોમાં જ પરિણમે છે. દા.ત., જો માલનું ઉધાર/શાખ પર વેચાણ કરવામાં આવે તો તે હાલ પૂરતો શાખનો વ્યવહાર છે; પરંતુ ભવિષ્યમાં નિશ્ચિત સમયે તે વેચાણ માટે ઊપજ થાય છે અને તે સમયે ઉધાર વ્યવહાર રોકડ વ્યવહારમાં પરિણમે છે. રોકડ વ્યવહારોની નોંધ માટે આમનોંધના પેટાવિભાગ તરીકે રોકડમેળ ચોપડાની વ્યવસ્થા છે.

2. રોકડમેળનો અર્થ (Meaning of Cash Book)

“રોકડ વ્યવહારોની નોંધ રાખવા માટે તૈયાર કરવામાં આવતી પેટાનોંધને રોકડમેળ કહેવાય.”

રોકડમેળમાં રોકડ વ્યવહારોની નોંધ કરવામાં આવે છે. રોકડ આવક અને જાવકની નોંધ રોકડમેળમાં કરવામાં આવે છે. રોકડમેળ પરથી નિયત સમયના અંતે રોકડસિલક (Cash balance) જાણી શકાય છે.

રોકડમેળ એ આમનોંધ અને રોકડખાતા એમ બંનેની ગરજ સારે છે, કારણ કે રોકડમેળ એ ખાતાના સ્વરૂપે તૈયાર કરવામાં આવે છે. રોકડમેળની ઉધાર બાજુ આવક કે આય બાજુ અને જમા બાજુ જાવક કે વ્યય બાજુ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

3. રોકડમેળની ઉપયોગિતા કે મહત્વ (Utility / Importance of the Cash Book)

(1) સમય અને શ્રમનો બચાવ : રોકડ વ્યવહારોને આમનોંધમાં નોંધ્યા વિના સીધા જ રોકડમેળમાં નોંધવામાં આવે છે, તેથી રોકડ ખાતું અલગ બનાવવું પડતું નથી. એટલે કહી શકાય કે રોકડમેળ એ આમનોંધ અને રોકડખાતા બંનેની ગરજ સારે છે, તેથી સમય અને શ્રમનો પણ બચાવ થાય છે.

(2) શ્રમવિભાજનનો લાભ : રોકડમેળ આમનોંધથી અલગ રાખવામાં આવતો હોવાથી, તેને તૈયાર કરવાની જવાબદારી અલગપણે ચોક્કસ વ્યક્તિને સોંપી શકાય છે; તેથી શ્રમવિભાજનનો લાભ મેળવી શકાય છે.

(3) રોકડસિલક જાણી શકાય : રોકડમેળ રાખવાથી દરરોજ (દિવસના અંતે) અથવા અમુક નિશ્ચિત સમયના (નિયત મુદતના) અંતે કેટલી રોકડ સિલક છે તે જાણી શકાય છે.

(4) ઉચાપતની જાણકારી મેળવી શકાય : દરરોજ કે નિશ્ચિત સમયના અંતે રોકડ ખાતાની સિલક શોધવામાં આવતી હોવાથી હાથ પરની વાસ્તવિક રોકડ સાથે તેને સરખાવી શકાય છે અને જો કોઈ ભૂલ કે રોકડની ઉચાપત થઈ હોય તો તરત જ જાણી શકાય છે.

(5) બેન્ક ખાતાનો સમાવેશ : ધંધાની જરૂરિયાત અને વ્યવહારોનાં સ્વરૂપ અને પ્રમાણ અનુસાર જુદાજુદા પ્રકારે રોકડમેળ તૈયાર કરી શકાય છે. જો ત્રણ ખાનાંવાળો રોકડમેળ રાખવામાં આવે તો રોકડ, બેન્ક અને વટાવના વ્યવહારો નોંધી શકાય છે. જેથી અલગ બેન્ક ખાતું પણ બનાવવાની જરૂરિયાત પડતી નથી.

4. રોકડમેળના પ્રકાર (Types of Cash Book)

ધંધા-વેપારની જરૂરિયાત અનુસાર રોકડમેળ તૈયાર કરી શકાય છે. રોકડમેળનાં ત્રણ પ્રકાર નીચે મુજબ છે :

- (1) સાદો રોકડમેળ
- (2) બે ખાનાંવાળો રોકડમેળ : ત્રણ રીતે થઈ શકે :
 - (A) રોકડ અને વટાવ ખાનાંવાળો રોકડમેળ
 - (B) રોકડ અને બેન્ક ખાનાંવાળો રોકડમેળ
 - (C) બેન્ક અને વટાવ ખાનાંવાળો રોકડમેળ
- (3) ત્રણ ખાનાંવાળો રોકડમેળ : રોકડ, વટાવ અને બેન્કનાં ખાનાંવાળો રોકડમેળ

(1) સાદો રોકડમેળ (Simple cash book) :

સાદા રોકડમેળમાં ફક્ત રોકડના વ્યવહારોની જ નોંધ કરવામાં આવે છે. જેમાં રોકડની આવક અને જાવક નોંધવામાં આવે છે. રોકડમેળનું સ્વરૂપ ખાતાં જેવું હોવાથી તેને બે ભાગમાં વહેંચવામાં આવે છે. રોકડમેળની ડાબી બાજુના ભાગને ઉધાર બાજુ કે આય/આવક બાજુ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. જ્યારે જમણી બાજુના ભાગને વ્યય/જાવક બાજુ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

રોકડ ખાતું એ ‘માલ-મિલકતનું ખાતું’ છે. તેથી જ્યારે ધંધામાં રોકડ આવે ત્યારે રોકડ ખાતે ઉધાર અને રોકડ જાય ત્યારે રોકડ ખાતે જમા કરવામાં આવે છે. તેથી રોકડમેળની ઉધાર બાજુને ‘આય/આવક’ બાજુ; અને જમા બાજુને ‘વ્યય/જાવક’ બાજુ તરીકે દર્શાવવામાં આવે છે.

રોકડની આવક કરતાં જાવક ક્યારેય વધારે ન હોવાથી રોકડ ખાતાની ઉધાર બાકી હોય છે. તેથી રોકડમેળની ઉધાર બાજુએ પ્રથમ રોકડસિલક (શરૂઆતની સિલક) ‘બાકી આગળ લાવ્યા’ તરીકે દર્શાવવામાં આવે છે અને જમા બાજુએ આખર સિલક શોધીને ‘બાકી આગળ લઈ ગયા’ તરીકે દર્શાવવામાં આવે છે.

ટૂંકમાં રોકડમેળમાં ઉધાર બાજુએ રોકડસિલકની શરૂઆતની સિલક તેમજ રોકડની આવકો નોંધવામાં આવે છે; જ્યારે રોકડમેળની જમા બાજુએ રોકડની જાવકો અને અંતે રોકડની આખરસિલક શોધવામાં આવે છે.

સાદા રોકડમેળનો નમૂનો

શ્રીનો રોકડમેળ

ઉધાર

જમા

તારીખ	વિગત (આય/આવક)	પહોંચ નંબર	ખા. પા.	રકમ (₹)	તારીખ	વિગત (વ્યય/જાવક)	વાઉચર નંબર	ખા. પા.	રકમ (₹)
	શરૂની સિલક (બાકી આગળ લાવ્યા)					— વ્યય કે જાવકો — આખર સિલક (બાકી આગળ લઈ ગયા)			

(A) આય/આવક બાજુ કે ઉધાર બાજુ :

રોકડમેળમાં રોકડ ખાતાનો માલ-મિલકત ખાતામાં સમાવેશ થાય છે. “રોકડ આવે તો ઉધાર અને જાય તો જમા” નિયમ લાગુ પડે છે. તેથી રોકડ આવે ત્યારે ઉધાર બાજુ દર્શાવાય છે અને તે સાથે નીચેની વિગતો દર્શાવવામાં આવે છે :

(1) તારીખ : આ ખાનામાં જે તારીખે રોકડની આવક થઈ હોય તે તારીખ ક્રમશઃ નોંધવામાં આવે છે.

(2) વિગત (આય કે આવક) : જે વ્યવહારને કારણે રોકડ આવે છે તે વ્યવહારનું રોકડ સિવાયનું અસર પામતું ખાતું અહીં નોંધવામાં આવે છે. એટલે કે આમનોંધ પ્રમાણે જે ખાતું જમા કરવામાં આવે છે તે દર્શાવવામાં આવે છે. ઘણીવાર અહીં કૌંસમાં વ્યવહાર વિશેની ટૂંકી વિગત પણ લખવામાં આવે છે.

(3) પહોંચ નંબર : જ્યારે ધંધામાં રોકડ મળે ત્યારે તેની સામે રકમ ચૂકવનારને રસીદ આપવામાં આવે છે. જો રોકડ વેચાણને કારણે રોકડ મળી હોય તો કેશમેમો આપવામાં આવે છે. આ પ્રકારે આપેલ પહોંચ, રસીદ કે કેશમેમોનો નંબર આ ખાનામાં લખવામાં આવે છે. આવી પહોંચ, રસીદ કે કેશમેમોની નકલ આપણી પાસે રાખેલ હોય છે તે પરથી આ નોંધ થાય છે.

(4) ખા.પા. (ખાતાવહી પાના નંબર) : વિગતના ખાનામાં દર્શાવેલ ખાતું ખાતાવહીમાં જે પાના પર જમા કરવામાં આવ્યું હોય તે પાના નંબર નોંધવામાં આવે છે.

(5) રકમ : આ ખાનામાં મળેલ રકમ નોંધવામાં આવે છે.

(B) વ્યય/જાવક બાજુ કે જમા બાજુ :

માલ-મિલકત ખાતાના નિયમ મુજબ રોકડ જાય ત્યારે રોકડમેળની જમા બાજુએ નોંધવામાં આવે છે. જેમાં નીચેની વિગતો દર્શાવવામાં આવે છે :

(1) તારીખ : આ ખાનામાં જે તારીખે રોકડની ચૂકવણી થઈ હોય તે તારીખ ક્રમશઃ નોંધવામાં આવે છે.

(2) વિગત (વ્યય કે જાવક) : જે વ્યવહારને કારણે રોકડ જાય છે તે વ્યવહારનું રોકડ સિવાયનું અસર પામતું ખાતું અહીં નોંધવામાં આવે છે. એટલે કે આમનોંધ પ્રમાણે જે ખાતું ઉધાર કરવામાં આવે છે તે દર્શાવવામાં આવે છે. ઘણીવાર અહીં કૌંસમાં વ્યવહાર વિશેની ટૂંકી વિગત પણ લખવામાં આવે છે.

(3) વાઉચર નંબર : જ્યારે ધંધામાં રોકડ ચૂકવવામાં આવે ત્યારે તેની સામે રકમ/રોકડ ચૂકવી હોય તેના તરફથી રોકડ મળ્યાની પહોંચ કે રસીદ કે રોકડ ખરીદીનો કેશમેમો મળે છે. આ પ્રકારે મળેલ પહોંચ, રસીદ કે કેશમેમોનો નંબર અથવા આપણે તેને આપેલો નંબર અહીં નોંધવામાં આવે છે.

(4) ખા.પા. (ખાતાવહી પાના નંબર) : વિગતના ખાનામાં દર્શાવેલ ખાતું ખાતાવહીમાં જે પાના પર ઉધાર કરવામાં આવ્યું હોય તે પાના નંબર નોંધવામાં આવે છે.

(5) રકમ : આ ખાનામાં ચૂકવેલ રકમ કે જે રોકડ સ્વરૂપે ગઈ હોય તેની રકમ નોંધવામાં આવે છે.

(C) રોકડ સિલકની આખરની બાકી (Closing cash balance) :

સાદા રોકડમેળમાં ઉધાર બાજુએ રોકડસિલકની શરૂઆતની બાકી અને રોકડની આવકો નોંધવામાં આવે છે. જ્યારે જમા બાજુએ રોકડની જાવકો નોંધવામાં આવે છે. દરરોજ અથવા નિશ્ચિત સમયને અંતે રોકડમેળ બંધ કરી રોકડની આખર બાકી શોધવામાં આવે છે. આમાં રોકડમેળની આવક બાજુનો સરવાળો કરી તેમાંથી રોકડમેળની જાવક બાજુનો સરવાળો બાદ કરવામાં આવે છે, તફાવતની રકમને રોકડની આખરસિલક કહેવામાં આવે છે.

અહીં અગત્યની બાબત એ છે કે રોકડમેળની આય/આવક બાજુનો સરવાળો કદી પણ વ્યય બાજુના સરવાળા કરતાં ઓછો હોઈ શકે નહિ. કારણ કે ધંધામાં જેટલી રોકડ આવે તેના કરતાં વધારે રોકડની જાવક થઈ શકતી નથી. માટે હંમેશાં રોકડમેળની આવક બાજુ એટલે કે ઉધાર બાજુનો સરવાળો જાવક બાજુ એટલે કે જમા બાજુના સરવાળા કરતાં વધારે અથવા જાવક બાજુ જેટલો જ થઈ શકે છે.

રોકડમેળની ઉધાર બાજુનો સરવાળો જમા બાજુ કરતાં વધારે આવતો હોવાથી રોકડમેળની આખરની બાકીને ઉધાર બાકી ગણવામાં આવે છે. રોકડમેળના કોઈ પણ સ્વરૂપમાં 'રોકડ'ના ખાનાની બાકી કાઢતાં ઉપર મુજબની સ્થિતિ જ જોવા મળશે.

‘બિનરોકડ વ્યવહારો’ની અસર રોકડમેળમાં નોંધવામાં આવશે નહિ.

ઉદાહરણ 1 : શ્રી રાજેશભાઈના ફેબ્રુઆરી 2015ના નીચેના વ્યવહારો પરથી સાદો રોકડમેળ તૈયાર કરો :

2015

- ફેબ્રુ. 1 હાથ પર રોકડ સિલક ₹ 5000
 3 ગીતાને ₹ 3000નો માલ રોકડેથી વેચ્યો.
 5 અમીત પાસેથી ₹ 2000નો માલ રોકડેથી ખરીદ્યો.
 7 ધંધામાં વધુ નાણાંની જરૂર હોવાથી ₹ 5000 રોકડા ધંધામાં લાવ્યા.
 9 ₹ 800 વીમા પ્રીમિયમના ચૂકવ્યાં.
 10 ગણેશ ફર્નિચર માર્ટમાંથી ₹ 4000નું ફર્નિચર રોકડેથી ખરીદ્યું.
 12 કમિશન પેટે ₹ 1500 મળ્યા અને દલાલીના ₹ 1200 ચૂકવ્યા.
 14 મહેશ પાસેથી લેણાં પૈકી ₹ 3000 મળ્યા.
 16 પગારના ₹ 1000 અને લારીભાડાના ₹ 200 ચૂકવ્યા.
 18 પ્રકૃતિને જૂના હિસાબ પેટે ₹ 3000 ચૂકવી આપ્યા.
 20 ધંધા માટે ચંત્ર ખરીદ્યું, ₹ 2000
 23 ધંધામાં વધુ નાણાંની જરૂર પડતાં રમેશભાઈ પાસેથી ₹ 10,000ની લોન 10 ટકાના વ્યાજના દરે લીધી.
 26 રોકડ ખરીદી ₹ 7000
 28 પ્રાર્થમ કો. ઓ. બેન્કમાં ₹ 3000 ભર્યાં.

જવાબ :

શ્રી રાજેશભાઈનો ફેબ્રુઆરી 2015નો સાદો રોકડમેળ

ઉધાર

જમા

તારીખ	વિગત (આય/આવક)	પહોંચ નંબર	ખા. પા.	રકમ (₹)	તારીખ	વિગત (જાવક/વ્યય)	વાઉચર નંબર	ખા. પા.	રકમ (₹)
2015 ફેબ્રુ. 1	બાકી આગળ લાવ્યા. (શરૂઆતની સિલક)			5000	2015 ફેબ્રુ. 5	ખરીદ ખાતે(રોકડ ખરીદી)			2000
3	વેચાણ ખાતે (રોકડ વેચાણ)			3000	9	વીમા પ્રીમિયમ ખાતે			800
7	મૂડી ખાતે			5000	10	ફર્નિચર ખાતે			4000
12	કમિશન ખાતે			1500	12	દલાલી ખાતે			1200
14	મહેશ ખાતે			3000	16	પગાર ખાતે			1000
23	રમેશભાઈની 10 ટકાની લોન ખાતે			10,000	16	લારીભાડા ખાતે			200
					18	પ્રકૃતિ ખાતે			3000
					20	ચંત્ર ખાતે			2000
					26	ખરીદ ખાતે			7000
					28	બેન્ક(પ્રાર્થમ કો.ઓ.)ખાતે			3000
					28	બાકી આગળ લઈ ગયા (આખરની સિલક)			3300
				27,500					27,500
2015 માર્ચ 1	બાકી આગળ લાવ્યા.			3300					

(2) બે ખાનાંવાળો રોકડમેળ :

બે ખાનાંવાળા રોકડમેળના ત્રણ પ્રકારો આ મુજબ છે : (A) રોકડ અને વટાવ ખાનાંવાળો રોકડમેળ (B) રોકડ અને બેન્ક ખાનાંવાળો રોકડમેળ (C) બેન્ક અને વટાવ ખાનાંવાળો રોકડમેળ

(A) રોકડ અને વટાવ ખાનાંવાળો રોકડમેળ : આ પ્રકારના રોકડમેળમાં સાદા રોકડમેળની બંને બાજુએ એક વધારાનું ખાતું ‘વટાવ’ ઉમેરવામાં આવે છે. વેપારીવટાવની ચોપડે નોંધ થતી નથી, માત્ર રોકડ વટાવની જ ચોપડે નોંધ કરવા માટે વટાવ ખાતું રાખવામાં આવે છે. આ પ્રકારનાં રોકડમેળમાં રોકડ ખાતું અને વટાવ ખાતું હોય છે. રોકડ ખાતા માટે રોકડ મિલકત હોવાથી માલ-મિલકત ખાતાનો નિયમ લાગુ પડે છે. વટાવ ખાતા માટે વટાવ ઊપજ-ખર્ચ હોવાથી ઊપજ-ખર્ચ ખાતાનો નિયમ લાગુ પડે છે.

રોકડ અને વટાવ ખાનાંવાળા રોકડમેળનો નમૂનો

શ્રીનો રોકડમેળ

ઉધાર

જમા

તારીખ	વિગત (આય)	પહોંચ નં.	ખા. પા.	આપેલ વટાવ	રકમ (₹)	તારીખ	વિગત (વ્યય)	વાઉ. નં.	ખા. પા.	મળેલ વટાવ	રકમ (₹)

ઊપજ-ખર્ચનાં ખાતામાં ‘રોકડ વટાવ’નો સમાવેશ થાય છે. તેથી નિયમ ‘ખર્ચ કે નુકસાન ઉધાર’, ‘ઊપજ કે લાભ જમા’ લાગુ પડે. રોકડ વટાવ આપનાર વેપારી માટે તે ખર્ચ છે. તેથી તે વટાવ (આપેલ વટાવ) ખાતું ઉધાર કરે છે. રોકડવટાવનો લાભ મેળવનાર વેપારી માટે તે ઊપજ છે. તેથી તે વટાવ (મળેલ વટાવ) ખાતું જમા કરે છે.

દા.ત., દેવાદાર પાર્થ ₹ 3080ના દેવા પેટે ₹ 3000 આપણને ચૂકવી આપે અને આપણે તેને હિસાબ ચૂકતે ગણી માન્ય રાખીએ તો ₹ 80 (3080 – 3000) વટાવ આપ્યો કહેવાય. પાર્થ પાસેથી મળેલ રકમ આવે છે. માલ-મિલકત ખાતાના નિયમ મુજબ ‘આવે તો ઉધાર’ અને વટાવ ખર્ચ હોવાથી ‘ખર્ચ કે નુકસાન ઉધાર’ થતા હોવાથી ‘મળેલ રકમ’ અને ‘આપેલ વટાવ’ રોકડમેળમાં ઉધાર બાજુએ જ નોંધવામાં આવશે.

જ્યારે રોકડ ખરીદી કરવામાં આવે અથવા કોઈ લેણદારને નાણાં ચૂકવવામાં આવે ત્યારે ચૂકવવાપાત્ર રકમ કરતાં જે અમુક રકમ ઓછી ચૂકવવામાં આવે છે તેને વટાવ કહેવાય. ‘મળેલ વટાવ’ એ લાભ કહેવાય. તેથી નિયમ ‘ઊપજ કે લાભ જમા’ કરો. અહીં ‘મળેલ વટાવ’ જમા થાય. દા.ત., શ્રી અશોક પાસેથી ₹ 2040નો માલ રોકડથી ખરીદ્યો. ચૂકતે હિસાબ પેટે ₹ 2000 ચૂકવ્યા. અહીં રોકડ જાય છે અને ‘મળેલ વટાવ’ લાભ હોવાથી રોકડમેળમાં જમા બાજુએ જ નોંધવામાં આવશે.

અહીં અગત્યની બાબત એ છે કે આ પ્રકારના બે ખાનાંવાળા રોકડમેળમાં રોકડ રકમના ખાતાની બાકી શોધવામાં આવે છે; પરંતુ વટાવ ખાતાની બાકી શોધવામાં આવતી નથી. અહીં ઉધાર બાજુના આપેલ વટાવ ખાતાનો સરવાળો કરવામાં આવે છે અને કુલ રકમ આપેલ વટાવ ખાતે ઉધાર કરવામાં આવે છે. જ્યારે જમા બાજુના મળેલ વટાવના ખાતાનો સરવાળો કરીને કુલ રકમ મળેલ વટાવ ખાતે જમા કરવામાં આવે છે.

ઉદાહરણ 2 : નીચેના વ્યવહારો પરથી શ્રી ગિરીશભાઈનો બે ખાનાંવાળો (રોકડ અને વટાવ ખાનાવાળો) રોકડમેળ તૈયાર કરો.

2015

માર્ચ 1 શરૂઆતની રોકડસિલક ₹ 8000

4 ₹ 6000નો માલ 10 ટકા વેપારીવટાવે ખરીદ્યો.

- 7 પ્રવીણને ₹ 3000નો માલ રોકડેથી 5 ટકા રોકડવટાવે વેચ્યો.
 10 ₹ 4000નો માલ 10 ટકા વેપારીવટાવ અને 5 ટકા રોકડવટાવે રોકડેથી વેચ્યો.
 12 ગોપાલ ફર્નિચર માર્ટમાંથી ₹ 5000નું ફર્નિચર ખરીદ્યું.
 15 વિષ્ણુને ₹ 1020ના હિસાબ પેટે ચૂકતે હિસાબે ₹ 1000 ચૂકવી આપ્યા.
 16 કમિશનના ₹ 900 ચૂકવી આપ્યા.
 18 કમલેશ પાસેથી લેણાં ₹ 1560ના હિસાબ ચૂકતે પેટે ₹ 1500 રોકડા મળ્યા.
 20 પગારના ₹ 2000 અને મજૂરીના ₹ 400 ચૂકવી આપ્યા.
 23 વિશ્વા પાસેથી ₹ 2000નો માલ 10 ટકા વેપારી વટાવે અને 10 ટકા રોકડવટાવે રોકડેથી ખરીદ્યો.
 26 ધંધામાં રોકડ લાવ્યા ₹ 4000
 28 મહેશ્વરી એન્જિનિયરિંગમાંથી ₹ 8000નું યંત્ર ખરીદ્યું. જે પૈકી ₹ 5000 ચૂકવી આપ્યા. બાકીનાં નાણાં એક માસ પછી ચૂકવવાનાં છે.

જવાબ :

શ્રી ગિરીશભાઈનો માર્ચ 2015નો રોકડમેળ

ઉધાર

જમા

તારીખ	વિગત (આય)	પહોં. નં.	ખા. પા.	આપેલ વટાવ	રકમ (₹)	તારીખ	વિગત (વ્યય)	વાઉ. નં.	ખા. પા.	મળેલ વટાવ	રકમ (₹)
2015 માર્ચ 1	બાકી આગળ લાવ્યા (રોકડ સિલક)				8000	2015 માર્ચ 4	ખરીદ ખાતે (રોકડ ખરીદી)				5400
7	વેચાણ ખાતે (રોકડ વેચાણ)			150	2850	15	વિષ્ણુ ખાતે			20	1000
10	વેચાણ ખાતે			180	3420	16	કમિશન ખાતે				900
18	કમલેશ ખાતે			60	1500	20	પગાર ખાતે				2000
26	મૂડી ખાતે				4000	20	મજૂરી ખાતે				400
						23	ખરીદ ખાતે (રોકડ ખરીદી)			180	1620
						28	યંત્ર ખાતે (₹ 8000નું યંત્ર ખરીદી પેટે અંશતઃ રકમ ચૂકવી.)				5000
						31	બાકી આગળ લઈ ગયા (આખરની સિલક)				3450
				390	19,770					200	19,770
એપ્રિલ 1	બાકી આગળ લાવ્યા				3450						

નોંધ : (1) માર્ચ 4ના રોકડ ખરીદીના વ્યવહારમાં આપેલ વટાવ રોકડમેળમાં નોંધાશે નહિ, કારણ કે તે વેપારીવટાવ છે.

(2) માર્ચ 12નો વ્યવહાર શાખ/ઉધાર ફર્નિચર ખરીદીનો હોવાથી રોકડમેળમાં નોંધાશે નહિ.

(3) અહીં આપેલ વટાવખાનાનો સરવાળો ₹ 390 છે, જેની ખતવણી ખાતાવહીમાં આપેલ વટાવના ખાતામાં ઉધાર બાજુએ કરવામાં આવશે.

(4) મળેલ વટાવખાનાનો સરવાળો ₹ 200 છે, જેની ખતવણી ખાતાવહીમાં મળેલ વટાવના ખાતામાં જમા બાજુએ કરવામાં આવશે.

(B) રોકડ અને બેન્ક ખાનાંવાળો રોકડમેળ : આ પ્રકારના રોકડમેળમાં સાદા રોકડમેળની તુલનાએ બંને બાજુએ એક વધારાનું ખાનું (બેન્ક) ઉમેરવામાં આવે છે. આ ખાનું બેન્ક સાથેના વ્યવહારો નોંધવા માટે રાખવામાં આવે છે. બેન્ક ખાતાને ‘વ્યક્તિ ખાતા’ તરીકે સમજવામાં આવે છે, તેથી વ્યક્તિ ખાતાનો નિયમ ‘લેનાર ખાતે ઉધારો, આપનાર ખાતે જમા કરો’ લાગુ પડશે. આ પ્રકારના રોકડમેળમાં બેન્ક ખાનું અને રોકડ ખાનું હોય છે. તેથી બેન્ક ખાના માટે બેન્ક વ્યક્તિ હોવાથી વ્યક્તિ ખાતાનો નિયમ લાગુ પડે છે. જ્યારે રોકડ ખાના માટે રોકડ મિલકત હોવાથી માલ-મિલકત ખાતાનો નિયમ લાગુ પડે છે.

જ્યારે બેન્કમાં (1) નાણાં/રોકડ ભરવામાં આવે, (2) ચેક ભરવામાં આવે, (3) ડ્રાફ્ટ ભરવામાં આવે, (4) કોઈ દેવાદાર આપણા ખાતામાં બારોબાર નાણાં ભરે, (5) બેન્ક આપણા ખાતે વ્યાજ કે વિવિધ આવકો વસૂલ કરી જમા કરે ત્યારે આપણી બેન્કસિલકમાં વધારો થાય છે. આવા વ્યવહારોમાં બેન્ક લેનાર વ્યક્તિ છે, તેથી નિયમ મુજબ તેના ખાતે ઉધાર થશે. પરિણામે રોકડમેળમાં ઉપર દર્શાવેલ બાબતો બેન્ક ખાનામાં ઉધાર બાજુએ નોંધાશે.

જ્યારે બેન્કમાંથી (1) નાણાં/રોકડ ઉપાડવામાં આવે, (2) ચેક દ્વારા નાણાં ચૂકવવામાં આવે, (3) બેન્ક આપણા ખાતે બેન્ક કમિશન, ચાર્જિસ, ઓવરડ્રાફ્ટ પરનું વ્યાજ ઉધારે, (4) આપણા વતી ખર્ચાઓ ચૂકવે (જેમકે વીજળી બિલ, વીમા પ્રીમિયમ, ટેલિફોન બિલ વગેરે) ત્યારે આપણી બેન્કસિલકમાં ઘટાડો થાય છે. આવા વ્યવહારોમાં બેન્ક આપનાર વ્યક્તિ છે. તેથી નિયમ મુજબ તેના ખાતે જમા થશે. પરિણામે રોકડમેળમાં ઉપર દર્શાવેલ બાબતો બેન્ક ખાનામાં જમા બાજુએ નોંધાશે.

રોકડ અને બેન્કના ખાનાંવાળા રોકડમેળનો નમૂનો

શ્રીનો રોકડમેળ

ઉધાર

જમા

તારીખ	વિગત (આય)	પહોંચ નં.	ખા. પા.	રોકડ રકમ(₹)	બેન્ક રકમ (₹)	તારીખ	વિગત (વ્યય)	વાઉ. નં.	ખા. પા.	રોકડ રકમ(₹)	બેન્ક રકમ (₹)

સાદા રોકડમેળમાં આપણે જોઈ ગયા કે રોકડની આવક કરતાં જાવક ક્યારેય વધારે હોઈ શકે નહિ, એટલે કે રોકડમેળની રોકડ ખાતાની આખર બાકી ઉધાર જ આવે.

પરંતુ અહીં બે ખાનાંવાળા રોકડમેળમાં ‘બેન્ક ખાનું’ વિશિષ્ટ બને છે. બેન્ક ખાનામાં જો આય કે આવક બાજુનો સરવાળો વ્યય કે જાવક બાજુના સરવાળા કરતાં વધુ આવે તો ‘બેન્ક ખાના’ની બાકી પણ ઉધાર આવશે જે આખરની બેન્કસિલક ગણાય. બેન્ક ખાનાનો વ્યય કે જાવક બાજુનો સરવાળો વધુ હોઈ શકે તેથી તફાવતને બેન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ કહેવાય તેની ચર્ચા હવે પછી નીચે કરવામાં આવી છે.

● **બેન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ (B.O.D.) :** જ્યારે વેપારીએ બેન્કમાં રહેલ સિલક કરતાં અમુક વધારાની રકમ ઉપાડવાની બેન્ક સાથે સમજૂતી કરેલ હોય ત્યારે આવી સગવડને બેન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ કહેવાય.

વેપારીએ જ્યારે બેન્ક ઓવરડ્રાફ્ટની સગવડ મેળવેલ હોય ત્યારે બેન્કની ઉધાર બાકી કે જમા બાકી હોઈ શકે. જો બેન્ક ખાનાની જમા બાકી આવે તો વધુ ઉપાડ (ઓવરડ્રાફ્ટ) સૂચવે છે. આવી બેન્ક ઓવરડ્રાફ્ટની લીધેલ રકમ પર નિયત દરે વ્યાજ ચૂકવવું પડે છે.

આમ, રોકડમેળના બેન્ક ખાનાની આય બાજુનો સરવાળો વ્યય બાજુના સરવાળાથી વધારે હોય તો તેને ‘આખરની બેન્કસિલક’ કહેવામાં આવે છે; પરંતુ જો રોકડમેળના બેન્ક ખાનાની વ્યય બાજુનો સરવાળો, આય બાજુના સરવાળા કરતાં વધુ હોય તો તેના તફાવતને ‘આખરનો બેન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ’ કહેવામાં આવે છે.

બેન્ક ખાનાની શરૂની બાકી જો બેન્કસિલક હોય તો તેને રોકડમેળમાં બેન્ક ખાનામાં ઉધાર બાજુએ ‘બાકી આગળ લાવ્યા’ તરીકે દર્શાવવામાં આવે છે, જો બેન્ક ખાનાની શરૂની બાકી બેન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ હોય તો તેને રોકડમેળમાં બેન્ક ખાનામાં જમા બાજુએ દેવું હોવાથી ‘બાકી આગળ લાવ્યા’ તરીકે દર્શાવવામાં આવે છે.

તે જ રીતે જો રોકડમેળમાં બેન્ક ખાનાની ‘આખરની બેન્ક સિલક’ હોય તો તેને વ્યય બાજુએ ‘બાકી આગળ લઈ ગયા’ તરીકે દર્શાવવામાં આવે છે. જો બેન્ક ખાનાની આખરની બાકી બેન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ હોય તો તેને આય બાજુએ ‘બાકી આગળ લઈ ગયા’ (ઓવરડ્રાફ્ટ) તરીકે દર્શાવવામાં આવે છે.

● **જમા-ખર્ચી વ્યવહાર :** “જે નાણાકીય વ્યવહારમાં રોકડ અને બેન્ક એમ બંને ખાતાં અસર પામતાં હોય (સંકળાયેલા હોય) તેવા વ્યવહારને જમા-ખર્ચી વ્યવહાર કહેવાય છે.” દા.ત., બેન્કમાંથી રોકડ ઉપાડવી કે બેન્કમાં રોકડ ભરવી. આ પ્રકારના વ્યવહારની નોંધ જ્યારે રોકડ અને બેન્ક એમ બે ખાનાંવાળો રોકડમેળ રાખવામાં આવ્યો હોય ત્યારે રોકડમેળની બંને બાજુએ કરવામાં આવે છે.

આપણે જોઈ ગયા કે રોકડ અને બેન્ક ખાનાંવાળો રોકડમેળ એ આમનોંધ, રોકડખાતા અને બેન્ક ખાતાની ગરજ સારે છે. એટલે કે આવો રોકડમેળ રાખ્યો હોય ત્યારે ખાતાવહીમાં ‘રોકડ’ અને ‘બેન્ક’ ખાતું ખોલવાની જરૂરિયાત રહેતી નથી. ‘જમા-ખર્ચી વ્યવહાર’ની અસર ‘રોકડ’ અને ‘બેન્ક’ ખાતાને જ થાય છે, તેથી તેની ખતવણી કરવાની રહેતી નથી; પરંતુ ખાતાવહી પાના નંબર (ખા.પા.)ના ખાનામાં જ.ખ. (જમા-ખર્ચી વ્યવહાર) લખવામાં આવે છે.

સામાન્ય રીતે જમા-ખર્ચી વ્યવહાર બે પ્રકારના હોય છે : (i) ધંધામાંથી બેન્કમાં રોકડ ભરવી (ii) ધંધા માટે બેન્કમાંથી રોકડ ઉપાડવી.

(i) **ધંધામાંથી બેન્કમાં રોકડ ભરવી :** જ્યારે રોકડ રકમ બેન્કમાં ભરવામાં આવે ત્યારે એક તરફ રોકડ સિલક ઘટે છે, અને બેન્કસિલક વધે છે. દા.ત. ₹ 2000 રોકડા બેન્કમાં ભર્યા.

આ વ્યવહારની નોંધમાં ₹ 2000 રોકડમેળમાં બેન્ક ખાનામાં આય/આવક બાજુ એટલે કે ઉધારબાજુએ નોંધવામાં આવશે અને વિગતમાં ‘રોકડ ખાતે’ લખવામાં આવશે. જ્યારે તે જ ₹ 2000 રોકડમેળમાં રોકડના ખાનામાં વ્યય/જાવક બાજુ એટલે કે જમાબાજુએ નોંધવામાં આવશે અને વિગતમાં ‘બેન્ક ખાતે’ લખવામાં આવશે.

વળી, રોકડમેળમાં બંને બાજુએ ખાતાવહી પાના નંબરમાં જ.ખ. (જમા-ખર્ચી) એમ દર્શાવવામાં આવશે. જમા-ખર્ચી વ્યવહારની ખાતાવહીમાં કોઈ ખતવણી કરવી પડતી ન હોવાથી ત્યાં કોઈ ખા.પા. નંબર હોતો નથી; પરંતુ વ્યવહારનો પ્રકાર જાણી શકાય તે માટે તે ખાનામાં ટૂંકમાં ‘જ.ખ.’ એવું દર્શાવવામાં આવે છે.

(ii) **ધંધા માટે બેન્કમાંથી રોકડ રકમ ઉપાડવી :** જ્યારે બેન્કમાંથી રોકડ રકમ ઉપાડવામાં આવે ત્યારે રોકડસિલક વધે છે અને બેન્કસિલક ઘટે છે. દા.ત., ₹ 3000 બેન્કમાંથી રોકડા ઉપાડ્યા.

આ વ્યવહારની નોંધમાં ₹ 3000 રોકડમેળમાં રોકડ ખાનામાં આય બાજુ એટલે કે ઉધાર બાજુએ નોંધવામાં આવશે અને વિગતમાં ‘બેન્ક ખાતે’ લખવામાં આવશે. જ્યારે તે જ ₹ 3000 રોકડમેળમાં બેન્ક ખાનામાં વ્યય બાજુ એટલે કે જમા બાજુએ નોંધવામાં આવશે અને વિગતમાં ‘રોકડ ખાતે’ લખવામાં આવશે.

ઉપર્યુક્ત વ્યવહારની નોંધ રોકડ અને બેન્ક ખાનાંવાળા રોકડમેળમાં કરવામાં આવે છે, ત્યારે ખા.પા. નંબરના ખાનામાં ટૂંકમાં જ.ખ. (જમા-ખર્ચી) લખવામાં આવશે.

ઉદાહરણ 3 : નીચેના વ્યવહારો પરથી શ્રી ગાયત્રી બ્રધર્સના ચોપડે રોકડ અને બેન્ક ખાનાંવાળો રોકડમેળ તૈયાર કરો.

2015

એપ્રિલ 1 શરૂઆતની રોકડસિલક ₹ 6000

શરૂઆતની બેન્કસિલક ₹ 5000

3 પંકજને ₹ 10,000નો માલ 10 ટકા વેપારીવટાવે રોકડેથી વેચ્યો.

- 5 જાનકી પાસેથી ₹ 3000નો માલ રોકડેથી ખરીદ્યો.
- 7 ₹ 1500 રોકડા બેન્કમાં ભર્યા.
- 9 સ્ટેશનરી ખર્ચના ₹ 1000 અને પગારના ₹ 3000 ચેકથી ચૂકવી આપ્યા.
- 11 દુકાન ભાડાના ₹ 1100 રોકડા ચૂકવી આપ્યા.
- 14 યેશા પાસેથી ₹ 3000નો ચેક મળ્યો, જે તરત જ બેન્કમાં ભરી દીધો.
- 17 ₹ 1000 બેન્કમાંથી આગના વીમા-પ્રીમિયમના ભરવા ઉપાડ્યા.
- 21 ઘર માટે ₹ 800નું ફર્નિચર ખરીદી જરૂરી રકમનો ચેક ધંધાના બેન્ક ખાતામાંથી લખી આપ્યો.
- 23 આગના વીમાનું પ્રીમિયમ ચૂકવી આપ્યું.
- 27 અકબરભાઈને ₹ 5000નો માલ મોકલી આપવાનો ઓર્ડર આપ્યો.

જવાબ :

શ્રી ગાયત્રી બ્રધર્સનો એપ્રિલ 2015નો રોકડમેળ

ઉધાર

જમા

તારીખ	વિગત (આય)	પહો. નં.	ખા. પા.	રોકડ રકમ(₹)	બેન્ક રકમ (₹)	તારીખ	વિગત (વ્યય)	વાઉ. નં.	ખા. પા.	રોકડ રકમ(₹)	બેન્ક રકમ (₹)
2015						2015					
એપ્રિલ 1	બાકી આગળ લાવ્યા			6000	5000	એપ્રિલ 5	ખરીદ ખાતે			3000	—
3	વેચાણ ખાતે (રોકડ)			9000	—	7	બેન્ક ખાતે		જ.ખ.	1500	—
7	રોકડ ખાતે		જ.ખ.	—	1500	9	સ્ટેશનરી ખર્ચ ખાતે			—	1000
14	યેશા ખાતે			—	3000	9	પગાર ખાતે			—	3000
17	બેન્ક ખાતે		જ.ખ.	1000	—	11	દુકાનભાડા ખાતે			1100	—
						17	રોકડ ખાતે		જ.ખ.	—	1000
						21	ઉપાડ ખાતે			—	800
						23	આગના વીમા- પ્રીમિયમ ખાતે			1000	—
						30	બાકી આગળ લઈ ગયા			9400	3700
				16,000	9500					16,000	9500
મે 1	બાકી આગળ લાવ્યા			9400	3700						

નોંધ : (1) તા. 7નો વ્યવહાર જમા-ખર્ચી વ્યવહાર છે.

(2) તા. 17ના વ્યવહારમાં ₹ 1000 ધંધાના આગના વીમા-પ્રીમિયમની રકમ ચૂકવવા માટે બેન્કમાંથી ઉપાડવામાં આવ્યા છે. તેથી પ્રથમ તેને જમા-ખર્ચી વ્યવહાર ગણી તેની નોંધ કરવામાં આવશે. એટલે કે ₹ 1000 બેન્કસિલક ઘટશે અને તે જ રકમથી રોકડસિલકમાં વધારો થશે.

(3) તા. 23ના રોજ આગનું વીમા-પ્રીમિયમ ખરેખર ચૂકવવામાં આવ્યું છે. તેથી તે તારીખે રોકડમેળમાં ₹ 1000 વ્યય બાજુએ રોકડ ખાતામાં દર્શાવવામાં આવ્યા છે.

(4) તા. 27નો વ્યવહાર બિનઆર્થિક છે, કારણ કે માત્ર ઓર્ડર આપવામાં આવ્યો છે, તેથી તેની નોંધ થશે નહિ.

● બેન્ક સાથેના વ્યવહારો :

વેપારી અને બેન્ક વચ્ચે થતા વિવિધ પ્રકારના વ્યવહારોની રોકડમેળમાં કઈ રીતે નોંધ કરવામાં આવે છે તે હવે સમજાવે.

(અ) રોકડ અંગેના વ્યવહારો :

જ્યારે કોઈ વેપારી કે વ્યક્તિ બેન્કમાં ખાતું ખોલાવે છે, ત્યારે તે વેપારી કે વ્યક્તિ બેન્ક સાથે વ્યવહારો સરળતાથી કરી શકે તે માટે તેને બેન્ક (1) ભરણાચિટ્ટી બુક (સ્લીપ બુક) (2) ચેકબુક અને (3) પાસબુક આપે છે.

ભરણાચિટ્ટીનો ઉપયોગ બેન્કમાં રોકડા નાણાં કે મળેલ ચેક ભરવા માટે કરવામાં આવે છે. ચેકબુકનો ઉપયોગ બેન્કમાંથી રોકડા નાણાં ઉપાડવા કે ચેકથી નાણાં ચૂકવવા માટે કરવામાં આવે છે. પાસબુક એ બેન્કના ચોપડામાં રહેલ વેપારીના ખાતાનો ઉતારો છે.

વર્તમાન સમયમાં વેપાર-ધંધામાં હિસાબોની ચુકવણી માટે ચેકનો ઉપયોગ ખૂબ જ પ્રચલિત છે. ભારતના 1881ના નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક્ટ હેઠળ ચેક એ એક પ્રકારનો વિનિમયપત્ર છે. ચેકમાં ત્રણ પક્ષકારો હોય છે : (1) ચેક લખનાર (2) જેની પર ચેક લખવામાં આવ્યો હોય તે (બેન્ક) (3) નાણાં મેળવનાર. દા.ત., ગૌરાંગે ₹ 1500નો ચેક સ્ટેટ બેન્ક ઓફ ઇન્ડિયાના ખાતામાંથી પ્રીતિને દેવા પેટે આપ્યો. અહીં ગૌરાંગ ચેક લખનાર છે. સ્ટેટ બેન્ક ઓફ ઇન્ડિયા કે જેની પર ચેક લખવામાં આવ્યો છે તે વ્યક્તિ છે અને પ્રીતિ નાણાં મેળવનાર છે.

ગ્રાહક કે દેવાદાર જ્યારે પોતાના દેવા પેટે ચેક આપે ત્યારે તે વેપારી તે ચેક પોતાની બેન્કમાં ભરે છે. ચેક બે પ્રકારના હોય છે : (1) સાદો કે બેરર ચેક (Bearer), (2) ક્રોસ્ડ ચેક (Crossed)

(1) સાદો કે બેરર ચેક (Bearer) : સાદા કે બેરર ચેકમાં જે વ્યક્તિ ચેક ધારણ કરતી હોય તે વ્યક્તિને બેન્ક નાણાં ચૂકવી આપે છે.

(2) ક્રોસ્ડ ચેક (Crossed) : ક્રોસ્ડ ચેકમાં જે વ્યક્તિને રકમ ચૂકવવાનું ચેકમાં દર્શાવ્યું હોય તે વ્યક્તિના બેન્કના ખાતામાં જ રકમ જમા કરવામાં આવે છે. રોકડ ચૂકવવામાં આવતી નથી.

જ્યારે ગ્રાહક કે દેવાદાર વેપારીને ચુકવણી પેટે ચેક આપે તો તેની નોંધ રોકડમેળમાં ઉધારબાજુએ બેન્ક ખાનામાં કરવામાં આવે છે. જે ગ્રાહકે આપ્યો હોય તેનું નામ વિગતમાં લખવામાં આવે છે.

(3) જો મળેલ ચેક અંગે કોઈ માહિતી આપવામાં ન આવી હોય, તો તેને બેન્કમાં ભરી દેવામાં આવ્યો છે તેમ માનીને રોકડમેળમાં ઉધારબાજુએ બેન્ક ખાનામાં નોંધવામાં આવશે.

(4) સામાન્ય રીતે ક્રોસ્ડ ચેક જ્યારે મળે ત્યારે તેની નોંધ રોકડમેળમાં આય બાજુ એટલે કે ઉધારબાજુએ બેન્ક ખાનામાં કરવામાં આવે છે. કારણ કે ક્રોસ્ડ ચેકની રકમ બેન્કમાંથી રોકડ મળતી નથી; પરંતુ બેન્ક ખાતામાં જ જમા કરવામાં આવે છે.

જ્યારે વેપારી કોઈ વ્યક્તિને પોતાના દેવાની ચુકવણી પેટે રકમ ચેકથી ચૂકવે ત્યારે તેની નોંધ રોકડમેળમાં જમાબાજુએ બેન્ક ખાનામાં કરવામાં આવે છે. જે તારીખે ચુકવણી માટે ચેક આપવામાં આવે તે જ તારીખે તેની નોંધ રોકડમેળમાં કરવામાં આવે છે.

વેચાણશેરો (Endorsement) : “જ્યારે કોઈ ગ્રાહક કે દેવાદાર પાસેથી મળેલ ચેક, કોઈ લેણદાર કે વેપારીને બારોબાર ચેકની પાછળ નામ લખીને ચૂકવી દેવામાં આવે ત્યારે તેવા ચેકને ‘વેચાણશેરો’ કરી આપ્યો કહેવાય.” આ વ્યવહાર પાસ આમનોંધમાં લખો.

મળેલ ચેકને જો રોકડમેળમાં બેન્કમાં ભર્યો છે તેમ માનીને નોંધ કરેલ હોય, તો જ્યારે તેને વેચાણશેરો કરી આપવામાં આવે ત્યારે તેને રોકડમેળમાં જાવક બાજુએ બેન્ક ખાનામાં નોંધવામાં આવે છે. જો કોઈ ચેક નકરાય તો જ્યારે તે ચેક મળ્યો હોય ત્યારે જે નોંધ કરવામાં આવી હોય તેનાથી વિરુદ્ધ નોંધ કરવામાં આવે છે.

(બ) બેન્ક ચાર્જિસ, કમિશન, વ્યાજ વગેરે :

જો બેન્કે વેપારીને કોઈ સેવા પૂરી પાડી હોય તો તે અંગે બેન્ક ‘ચાર્જિસ’ વસૂલ કરે છે. તે જ રીતે હૂંડી બેન્કમાં વટાવવામાં આવી હોય કે બેન્ક મારફત વસૂલાત માટે મોકલવામાં આવી હોય તો બેન્ક કમિશન વસૂલ કરે છે. જો વેપારીએ ઓવરડ્રાફ્ટની સગવડ લીધી હોય તો બેન્ક વ્યાજ વસૂલ કરે છે. તે જ રીતે બેન્કમાં રહેલ સિલક પર બેન્ક વેપારીને વ્યાજ ચૂકવે છે.

બેન્ક ચાર્જિસ, કમિશન, ઓવરડ્રાફ્ટનું વ્યાજ વગેરે એ વેપારી માટે ખર્ચ (વ્યય/જાવક બાજુ) છે, તેથી રોકડમેળમાં વ્યય બાજુએ એટલે કે જમાબાજુએ બેન્ક ખાનામાં દર્શાવવામાં આવે છે. જ્યારે બેન્કસિલક પર મળેલ વ્યાજ એ વેપારી માટે ઊપજ છે, તેથી રોકડમેળમાં આય બાજુએ એટલે કે ઉધારબાજુએ બેન્ક ખાનામાં દર્શાવવામાં આવે છે.

ઉદાહરણ 4 : નીચેના વ્યવહારો પરથી ધર્મિષ્ઠાનો રોકડ અને બેન્ક ખાનાંવાળો રોકડમેળ તૈયાર કરો.

- 2015 મે 1 રોકડસિલક ₹ 7000, બેન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ ₹ 2500
 2 ₹ 7000નો માલ ઉર્વશીને વેચ્યો. તેની પાસેથી કોસ્ટ ચેક મળ્યો. જે બેન્કમાં ભરાવ્યો.
 4 અશોકને ₹ 2000નો માલ 10 ટકા વેપારી વટાવે વેચ્યો. તેની પાસેથી 50 ટકા રકમ રોકડ અને બાકીની રકમનો ચેક મળ્યો જે બેન્કમાં ભર્યો.
 5 બેન્કમાં ₹ 2000 રોકડ ભરી.
 7 ₹ 5000નું યંત્ર ખરીદ્યું. જરૂરી રકમનો ચેક લખી આપ્યો.
 9 માનસી પાસેથી લેણાં પેટે ₹ 6000નો ચેક મળ્યો. જે તરત જ બેન્કમાં ભરી દીધો.
 11 મજૂરીના ₹ 500; ટેલિફોન બિલના ₹ 500; અને વીજળી બિલના ₹ 1200 ચેકથી ચૂકવી આપ્યા.
 13 વીમા-પ્રીમિયમના ભરવા ₹ 2000 બેન્કમાંથી ઉપાડ્યા.
 15 વીમા-પ્રીમિયમના ચૂકવ્યા ₹ 1600
 21 બેન્કે આપણા ખાતે ઓવરડ્રાફ્ટના વ્યાજ પેટે ₹ 150 અને બેન્ક ચાર્જિસ પેટે ₹ 100 ઉધાર્યા છે, જેની જાણ આપણને બેન્ક એડ્વાઇસ દ્વારા મળી.
 23 ₹ 3000નો માલ ધરતીને વેચ્યો. કોસ્ટ ચેક મળ્યો.
 24 તેજલ પાસેથી ₹ 3000નો ચેક મળ્યો. જે સેજલને વેચાણશેરો કરી આપ્યો.
 26 ધરતીએ આપેલ ચેક નકરાયાની માહિતી બેન્કે આપણને આપી.
 28 ₹ 1500 વિબોધને હિસાબ ચૂકતે કરવા રોકડા ચૂકવી આપ્યા. ₹ 2000 અંગત વપરાશ માટે બેન્કમાંથી ઉપાડ્યા.
 29 ₹ 3000નો ચેક ગ્રાહક વિરેન્દ્ર પાસેથી મળ્યો.
 30 ગ્રાહક વિરેન્દ્ર પાસેથી મળેલ ₹ 3000નો ચેક સુરેન્દ્રની તરફેણમાં વેચાણશેરો કરી આપ્યો.

જવાબ :

ધર્મિષ્ઠાનો મે 2015નો રોકડમેળ

ઉધાર

જમા

તારીખ	વિગત (આય)	પહોં નં.	ખા. પા.	રોકડ રકમ(₹)	બેન્ક રકમ (₹)	તારીખ	વિગત (વ્યય)	વાઉ. નં.	ખા. પા.	રોકડ રકમ(₹)	બેન્ક રકમ (₹)
2015 મે 1	બાકી આગળ લાવ્યા			7000	—	2015 મે 1	બાકી આગળ લાવ્યા (ઓવરડ્રાફ્ટ)			—	2500
2	વેચાણ ખાતે			—	7000	5	બેન્ક ખાતે		જ.ખ.	2000	—
4	વેચાણ ખાતે			900	900	7	યંત્ર ખાતે			—	5000
5	રોકડ ખાતે		જ.ખ.	—	2000	11	મજૂરી ખાતે			—	500
9	માનસી ખાતે			—	6000	11	ટેલિફોન ખર્ચ ખાતે			—	500
13	બેન્ક ખાતે		જ.ખ.	2000	—	11	વીજળી ખર્ચ ખાતે			—	1200
23	વેચાણ ખાતે			—	3000	13	રોકડ ખાતે		જ.ખ.	—	2000
29	વિરેન્દ્ર ખાતે			—	3000	15	વીમા-પ્રીમિયમ ખાતે			1600	—
						21	બેન્ક વ્યાજ			—	150
						21	બેન્ક ચાર્જિસ ખાતે			—	100
						26	ધરતી ખાતે			—	3000
						28	વિબોધ ખાતે			1500	—
						28	ઉપાડ ખાતે			—	2000
						30	સુરેન્દ્ર ખાતે			—	3000
						31	બાકી આગળ લઈ ગયા			4800	1950
				9900	21,900					9900	21,900
જૂન 1	બાકી આગળ લાવ્યા			4800	1950						

સમજૂતી :

- (1) તા. 24નો વ્યવહાર ખાસ આમનોંધમાં લખાશે, તે જ દિવસે કારણ કે તેજલ પાસેથી મળેલ ₹ 3000નો ચેક સેજલની તરફેણમાં વેચાણશેરી કરી આપેલ છે. આ અંગે નીચે પ્રમાણે આમનોંધ થશે.

સેજલ ખાતે ઉ. 3000
તે તેજલ ખાતે 3000

- (2) તા. 29નાં રોજ વિરેન્દ્ર પાસેથી મળેલ ચેક બેન્ક ખાતે ઉધાર કરી વિરેન્દ્ર ખાતે જમા કરેલ છે. આ ચેક બેન્કમાં ભરવાના બદલે તા. 30ના રોજ સુરેન્દ્રની તરફેણમાં વેચાણશેરી કરીને તેને આપ્યો. ત્યારે સુરેન્દ્ર ખાતે ઉધારી બેન્ક ખાતે જમા કરેલ છે.

(ક) બેન્ક અને વટાવ ખાનાંવાળો રોકડમેળ :

આ પ્રકારના રોકડમેળમાં બેન્ક ખાનું અને વટાવ ખાનું રાખવામાં આવે છે. જ્યારે ચેક દ્વારા ચુકવણી કરવામાં આવે ત્યારે કેટલીકવાર વટાવ મળે છે. તે જ રીતે જ્યારે ચેક દ્વારા નાણાં મળે ત્યારે પણ કેટલીકવાર વટાવ આપવામાં આવે છે. આ સંજોગોમાં વટાવ અને બેન્ક ખાતાના વ્યવહારોની નોંધ કરવા માટે બેન્ક અને વટાવ ખાનાંવાળો રોકડમેળ તૈયાર કરવામાં આવે છે. બેન્ક ખાના માટે બેન્ક વ્યક્તિ હોવાથી વ્યક્તિના ખાતાનો નિયમ લાગુ પડે છે. વટાવ ખાના માટે વટાવ ઊપજ-ખર્ચ હોવાથી ઊપજ-ખર્ચ ખાતાનો નિયમ લાગુ પડે છે.

જ્યારે મોટાભાગના નાણાકીય વ્યવહારો બેન્ક દ્વારા કરવામાં આવતા હોય ત્યારે આ પ્રકારનો રોકડમેળ તૈયાર કરવામાં આવે છે. નિયતસમયે રોકડમેળ બંધ કરીને બેન્ક ખાતાની આખરની સિલક કે ઓવરડ્રાફ્ટ શોધવામાં આવે છે. રોકડમેળની ઉધાર બાજુએ ‘આપેલ વટાવ’ અને જમાબાજુએ ‘મળેલ વટાવ’ નોંધવામાં આવે છે.

બેન્ક અને વટાવ ખાનાંવાળા રોકડમેળનો નમૂનો

શ્રીનો રોકડમેળ

ઉધાર

જમા

તારીખ	વિગત (આય)	પહોં. નં.	ખા. પા.	આપેલ વટાવ (₹)	બેન્ક રકમ (₹)	તારીખ	વિગત (વ્યય)	વાઉ. નં.	ખા. પા.	મળેલ વટાવ (₹)	બેન્ક રકમ (₹)

આપેલ અને મળેલ ચેક, બેન્ક ચાર્જિસ, બેન્ક કમિશન, બેન્ક વ્યાજ વગેરે વ્યવહારો જે રીતે રોકડ અને બેન્કનાં ખાનાંવાળા રોકડમેળમાં નોંધાય છે, તે જ રીતે અહીં નોંધવામાં આવે છે. અહીં રોકડ રકમનું ખાનું રાખવામાં આવતું નથી. તેથી જે દિવસે ચેક બેન્કમાં ભરવામાં આવે તે જ દિવસે તેની નોંધ રોકડમેળમાં ઉધાર બાજુએ બેન્ક ખાનામાં કરવામાં આવે છે, તે જ રીતે જે દિવસે ચેક લખી આપ્યો હોય તે દિવસે રોકડમેળમાં જમા બાજુએ એ બેન્ક ખાનામાં નોંધવામાં આવે છે.

આ પ્રકારના રોકડમેળમાં બેન્ક ખાનાની આખર સિલક કે ઓવરડ્રાફ્ટ શોધવામાં આવે છે. આપેલ વટાવ ખાનાનો સરવાળો કરી કુલ રકમ ખાતાવહીમાં ‘આપેલ વટાવ’ ખાતામાં ઉધાર બાજુએ નોંધવામાં (ખતવવામાં) આવે છે, જ્યારે મળેલ વટાવ ખાનાનો સરવાળો કરી કુલ રકમ ખાતાવહીમાં ‘મળેલ વટાવ’ ખાતામાં જમા બાજુએ નોંધવામાં (ખતવવામાં) આવે છે.

આ પ્રકારના રોકડમેળનો ઉપયોગ ઓછો પ્રચલિત છે, કારણ કે વેપાર-ધંધામાં બેન્કના વ્યવહારોની સાથે રોકડના વ્યવહારોનું પ્રમાણ પણ થોડા ઘણા અંશે રહેલું જ હોય છે. રોકડ વ્યવહારો નોંધવા માટે રોકડ ખાનું અહીં રાખવામાં આવતું નથી. તેથી આ પ્રકારની મુશ્કેલી નિવારવા માટે ત્રણ ખાનાંવાળો રોકડમેળ રાખવામાં આવે છે. જેમાં રોકડ, બેન્ક અને વટાવ એમ ત્રણ ખાનાં રોકડમેળની બંને બાજુ રાખવામાં આવે છે.

ઉદાહરણ 5 : નીચેના વ્યવહારોની નોંધ શ્રી સુરેશ સ્ટોર્સના બેન્ક અને વટાવના ખાતાંવાળા રોકડમેળમાં કરો :
2015

- જૂન 1 બેન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ ₹ 12,000
7 નીલાને ₹ 9000નો માલ 10 ટકા વેપારીવટાવે વેચ્યો. નીલાએ વટાવ કાપી ચેક આપ્યો, જે બેન્કમાં ભર્યો.
14 નયનાને ₹ 5050ના હિસાબપેટે ₹ 5000નો ચેક આપી હિસાબ ચૂકતે કર્યો.
16 કમિશનના ₹ 1100 ચેકથી ચૂકવી આપ્યા.
20 વિપુલે તેના ₹ 11,125ના દેવા પેટે ₹ 11,000નો ચેક આપી હિસાબ ચૂકતે કર્યો.
23 ચંદુલાલને ₹ 4000નો માલ 10 ટકા વેપારી વટાવ અને 10 ટકા રોકડવટાવે વેચ્યો. ચંદુલાલે રકમ તરત જ ચેકથી ચૂકવી આપી. ચેક બેન્કમાં ભર્યો.
26 દેવાંશીને ₹ 1800 ચેકથી ચૂકવી આપ્યા.
28 વિપુલે આપેલ ચેક નકરાયો.

શ્રી સુરેશ સ્ટોર્સનો જૂન 2015નો રોકડમેળ

ઉધાર

જમા

તારીખ	વિગત (આય)	પહોં. નં.	ખા. પા.	આપેલ વટાવ (₹)	બેન્ક રકમ (₹)	તારીખ	વિગત (વ્યય)	વાઉ. નં.	ખા. પા.	મળેલ વટાવ (₹)	બેન્ક રકમ (₹)
2015 જૂન 7	વેચાણ ખાતે			—	8100	2015 જૂન 1	બાકી આગળ લાવ્યા			—	12,000
20	વિપુલ ખાતે			125	11,000	14	નયના ખાતે			50	5000
24	વેચાણ ખાતે			360	3240	16	કમિશન ખાતે			—	1100
30	બાકી આગળ લઈ ગયા				8560	26	દેવાંશી ખાતે			—	1800
						28	વિપુલ ખાતે			—	11,000
				485	30,900					50	30,900
						જુલાઈ 1	બાકી આગળ લાવ્યા				8560

નોંધ :

- (1) અહીં આપેલ વટાવની કુલ રકમ ₹ 485 છે, જે ખાતાવહીમાં 'આપેલ વટાવ'ના ખાતામાં ઉધાર બાજુએ નોંધાશે. (ખતવાશે.)
- (2) અહીં મળેલ વટાવની કુલ રકમ ₹ 50 છે, જે ખાતાવહીમાં 'મળેલ વટાવ'ના ખાતામાં જમા બાજુએ ખતવાશે. (નોંધાશે.)
- (3) જૂન માસના અંતે વ્યય બાજુ બેન્ક ખાતાનો સરવાળો વધુ છે, તેથી બેન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ દર્શાવે છે.
- (4) તા. 20ના રોજ વિપુલ પાસેથી ₹ 11,125ના દેવા પેટે ₹ 11,000નો ચૂકતે હિસાબે ચેક મળ્યો છે, જે બેન્કમાં ભરતાં તા. 28ના રોજ નકરાયો છે. સામાન્ય રીતે આવા સંજોગોમાં જો ગ્રાહકે આપેલ ચેક નકરાય તો તેને આપેલ રોકડ વટાવ રદ કરવામાં આવે છે. અહીં વિપુલને ₹ 125નો વટાવ આપવામાં આવ્યો છે, જે તા. 28ના રોજ ચેકની નકરામણીને કારણે રદ કરવો પડે. વટાવને રદ કરવાની આમનોંધ નીચે પ્રમાણે કરવામાં આવશે.

વિપુલ ખાતે	ઉ.	125
તે આપેલ વટાવ ખાતે		125

ઉપર દર્શાવેલ આમનોંધ પરથી જોઈ શકાય છે કે આપેલ વટાવના ખાતામાં ₹ 125 જમા બાજુએ નોંધવામાં આવશે. તેથી રોકડમેળમાં ચેકની નકરામણીની નોંધ કે જે જમાબાજુએ કરવામાં આવી છે, ત્યાં વટાવની રકમ નોંધવામાં આવતી નથી. ફક્ત બેન્કસિલક ₹ 11,000થી ઘટાડવામાં આવે અને જો વટાવની અસર પણ આપવામાં આવે તો મળેલ વટાવની રકમ ખોટી રીતે વધારાશે અને આપેલ વટાવની રકમ પણ વધારે આવશે. તેથી ચેકની નકરામણીને કારણે તે રદ કરવો પડે, અને તેથી તે ઘટાડવો પડે.

ત્રણ ખાનાંવાળો રોકડમેળ (Three Columnar Cash Book) :

ત્રણ ખાનાંવાળા રોકડમેળમાં બંને બાજુએ રોકડનું ખાનું, વટાવનું ખાનું અને બેન્ક ખાનું એમ ત્રણ ખાનાં રાખવામાં આવે છે. આ પ્રકારનો રોકડમેળ હાલમાં વધારે ઉપયોગી બને છે. કારણ કે તેમાં એક સાથે રોકડ અને બેન્કના વ્યવહારો તથા આપેલ અને મળેલ વટાવની નોંધ એક સાથે એક જ માળખામાં કરવામાં આવે છે. આ પ્રકારનાં રોકડમેળમાં વટાવ, રોકડ અને બેન્ક ખાનું હોય છે. વટાવ ખાના માટે વટાવ ઊપજ-ખર્ચ હોવાથી ઊપજ-ખર્ચ ખાતાનો નિયમ લાગુ પડે છે. રોકડ ખાના માટે રોકડ મિલકત હોવાથી માલ-મિલકત ખાતાનો નિયમ લાગુ પડે છે. છેલ્લે બેન્ક ખાના માટે બેન્ક વ્યક્તિ હોવાથી વ્યક્તિ ખાતાનો નિયમ લાગુ પડે છે.

રોકડમેળની આયબાજુએ એટલે કે ઉધાર બાજુએ રોકડસિલક કે બેન્કસિલકમાં વધારો કરનાર વ્યવહારો અને આપેલ વટાવ નોંધવામાં આવે છે. જ્યારે વ્યય બાજુએ એટલે કે જમા બાજુએ રોકડસિલક કે બેન્કસિલકમાં ઘટાડો (ઓવરડ્રાફ્ટમાં વધારો) કરનાર વ્યવહારો અને મળેલ વટાવ નોંધવામાં આવે છે.

ત્રણ ખાનાંવાળા રોકડમેળનો નમૂનો : (વટાવ, રોકડ અને બેન્કના ખાનાંવાળો રોકડમેળ)

વટાવ, રોકડ અને બેન્ક ખાનાંવાળા રોકડમેળનો નમૂનો

શ્રીનો રોકડમેળ

ઉધાર

જમા

તારીખ	વિગત (આય)	પ હોં. નં.	ખા. પા.	આપેલ વટાવ (₹)	રોકડ રકમ (₹)	બેન્ક રકમ (₹)	તારીખ	વિગત (વ્યય)	વા ઉ. નં.	ખા. પા.	મળેલ વટાવ (₹)	રોકડ રકમ (₹)	બેન્ક રકમ (₹)

રોકડમેળ તૈયાર કરતી વખતે ધ્યાનમાં લેવાની બાબતો :

(A) શરૂઆતની રોકડસિલક તેમજ બેન્કસિલક રોકડમેળની ઉધાર બાજુ એટલે આય બાજુએ ‘બાકી આગળ લાવ્યા’ તરીકે નોંધાય, જ્યારે બેન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ રોકડમેળની જમા બાજુએ એટલે વ્યય બાજુએ ‘બાકી આગળ લાવ્યા’ તરીકે બેન્ક ખાનામાં નોંધવામાં આવે છે.

(B) બધા જ પ્રકારના રોકડ આવકના વ્યવહારો રોકડમેળની ઉધાર બાજુ / આય બાજુએ રોકડ ખાનામાં નોંધાશે તેમજ બધા જ પ્રકારની રોકડ જાવકના વ્યવહારો રોકડમેળની જમા બાજુ / વ્યય બાજુએ રોકડ ખાનામાં નોંધાશે.

(C) બેન્કસિલકમાં વધારો થતાં કે ઓવરડ્રાફ્ટમાં ઘટાડો થતાં બધા જ પ્રકારના વ્યવહારો રોકડમેળની ઉધાર બાજુએ / આય બાજુએ બેન્ક ખાનામાં અને બેન્કસિલકમાં ઘટાડો થતાં કે ઓવરડ્રાફ્ટમાં વધારો થતા બધા જ પ્રકારના વ્યવહારો જમા બાજુએ / વ્યય બાજુએ બેન્ક ખાનામાં નોંધવામાં આવે છે.

(D) જમા-ખર્ચી પ્રકારના વ્યવહારો રોકડમેળની બંને બાજુએ નોંધાશે.

(E) રોકડમેળમાં ઉધાર બાજુ ‘આપેલ વટાવ’ અને જમા બાજુ ‘મળેલ વટાવ’ નોંધવામાં આવે છે.

ઉદાહરણ 6 : નીચેના વ્યવહારો પરથી શ્રી જેઠાલાલનો ત્રણ ખાનાંવાળો રોકડમેળ તૈયાર કરો :

2015

જુલાઈ 1 શરૂઆતની રોકડસિલક ₹ 10,000, બેન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ ₹ 4000

- 3 ઐયર પાસેથી ₹ 3000નો માલ 10 ટકા રોકડવટાવે ખરીદ્યો અને જરૂરી રકમનો ચેક આપ્યો.
- 5 પગારના ₹ 800 અને સ્ટેશનરીના ₹ 700 ચેકથી ચૂકવી આપ્યા.
- 7 બબીતા પાસેથી ₹ 6000નો માલ 10 ટકા વેપારીવટાવે ખરીદ્યો. અડધી રકમ રોકડ અને બાકીની રકમ ચેકથી ચૂકવી આપી.
- 9 ₹ 4000 બેન્કમાં ભર્યાં.
- 10 પોપટલાલને ₹ 6050ના હિસાબ પેટે ₹ 6000નો ચેક આપી હિસાબ ચૂકતે કરી દીધો.
- 12 આત્મારામે ₹ 10,070ના હિસાબ પેટે ₹ 6000 રોકડા અને ₹ 4000નો ચેક આપ્યો. જે બેન્કમાં ભરાવી દીધો.
- 14 સુંદર પાસેથી જૂના દેવાની ચુકવણી પેટે ₹ 5000નો ચેક મળ્યો. જે બેન્કમાં ભર્યો.
- 19 જેઠાલાલના આવકવેરા પેટે ₹ 3000 રોકડા ચૂકવી આપ્યા.
- 20 સુંદરનો ચેક નકરાયો.
- 22 સુંદરના રિસીવર પાસેથી 50 પૈસા લેખે ડિવિડન્ડ મળ્યું.
- 28 ટિપેન્દ્રને ₹ 10,000નો માલ 10 ટકા રોકડવટાવે વેચ્યો. 60 ટકા રકમનો ચેક મળ્યો. જે બેન્કમાં ભરાવ્યો. બાકીની રકમ રોકડ મળી.
- 31 ₹ 2000 હાથ પર રોકડા રાખી બાકીની રકમ બેન્કમાં ભરાવી દીધી.

શ્રી જેઠાલાલનો જુલાઈ 2015નો રોકડમેળ

ઉધાર

જમા

તારીખ	વિગત (આય)	પ હોં. નં.	ખા. પા.	આપેલ વટાવ (₹)	રોકડ રકમ (₹)	બેન્ક રકમ (₹)	તારીખ	વિગત (વ્યય)	વા ઉ. નં.	ખા. પા.	મળેલ વટાવ (₹)	રોકડ રકમ (₹)	બેન્ક રકમ (₹)
2015 જુલાઈ 1	બાકી આગળ લાવ્યા			—	10,000	—	2015 જુલાઈ 1	બાકી આગળ લાવ્યા			—	—	4000
9	રોકડ ખાતે		જ.ખ.	—	—	4000	3	ખરીદ ખાતે			300	—	2700
12	આત્મારામ ખાતે			70	6000	4000	5	પગાર ખાતે			—	—	800
14	સુંદર ખાતે			—	—	5000	5	સ્ટેશનરી ખર્ચ ખાતે			—	—	700
22	સુંદર ખાતે			—	—	2500	7	ખરીદ ખાતે			—	2700	2700
28	વેચાણ ખાતે			1000	3600	5400	9	બેન્ક ખાતે		જ.ખ.	—	4000	—
31	રોકડ ખાતે		જ.ખ.	—	—	7900	10	પોપટલાલ ખાતે			50	—	6000
							19	ઉપાડ ખાતે			—	3000	—
							20	સુંદર ખાતે (ચેક નકરાયો)			—	—	5000
							31	બેન્ક ખાતે		જ.ખ.	—	7900	—
							31	બાકી આગળ લઈ ગયા			—	2000	6900
				1070	19,600	28,800					350	19,600	28,800
2015 ઓગ. 1	બાકી આગળ લાવ્યા				2000	6900							

નોંધ :

- (1) તા. 1 બેન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ - બેન્ક ખાતામાં જમા બાજુ 'બાકી આગળ લાવ્યા' તરીકે નોંધાય.
- (2) તા. 9 અને 31ના વ્યવહારો રોકડ અને બેન્ક બંને સાથે સંકળાયેલા છે - જમા ખર્ચી વ્યવહારો છે.
- (3) તા. 22ના વ્યવહારમાં સુંદરના રિસીવર પાસેથી 50 ટકા ડિવિડન્ડ (વસૂલાત) મળે છે. ડિવિડન્ડ (વસૂલાત) હંમેશાં કોસ્ટ ચેકથી મળતું હોવાથી બેન્ક ખાતે નોંધેલ છે.
- (4) અહીં તા. 31ના વ્યવહાર માટે બેન્કમાં ભરવાપાત્ર રકમ શોધવી. બેન્કમાં ભરેલ રકમ = કુલ આવક ₹ 24,600 - (કુલ જાવક ₹ 14,700 + હાથ પર સિલક ₹ 2000) = ₹ 7900
- (5) અહીં આપેલ કુલ વટાવ ₹ 1070 અને મળેલ કુલ વટાવ ₹ 350

5. ઇલેક્ટ્રોનિક બેન્કિંગ વ્યવહારો (Electronic Banking Transactions)

બેન્કોની કામગીરીની ઝડપ પણ ઇલેક્ટ્રોનિક બેન્કિંગને આધારિત છે. બેન્કો દ્વારા પણ ઇલેક્ટ્રોનિક સાધનોનો ઉપયોગ પોતાના ગ્રાહકોને ઝડપી અને સુરક્ષિત સેવાઓ પૂરી પાડવા માટે કરવામાં આવે છે. બેન્કો દ્વારા ગ્રાહકોને જુદી જુદી સેવાઓ પૂરી પાડવામાં આવે છે. તેમાં ફંડની ફેરબદલી અગત્યની સેવા છે. ફંડની ફેરબદલી માટે પ્રણાલિકાગત પદ્ધતિમાં ટ્રાફ્ટ કે ચેકનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. આ વ્યવસ્થા પ્રમાણે એક વ્યક્તિનાં ખાતામાંથી અન્ય વ્યક્તિનાં ખાતામાં ફંડની ફેરબદલી વધુ સમય માંગે તેવી વ્યવસ્થા છે. બેન્કો દ્વારા આવા ફંડની ફેરબદલી માટે બે પ્રકારની ઝડપી સેવાઓ પૂરી પાડવામાં આવે છે. આ સેવાઓમાં નીચેનાનો સમાવેશ થાય છે. આ સેવાઓને રોકડમેળ સાથે સંબંધ છે.

(i) NEFT (National Electronic Fund Transfer)

(ii) RTGS (Real Time Gross Settlement)

(iii) Debit card અને Credit card દ્વારા વેચાણનાં વ્યવહારો

(i) **NEFT (National Electronic Fund Transfer)** : આ સેવાનો લાભ સમગ્ર દેશમાં ઉપલબ્ધ છે. આ યોજનામાં જોડાયેલ બેન્કો દ્વારા પોતાના ગ્રાહકોને આ સેવા પૂરી પાડવામાં આવે છે. આ સેવાનો લાભ વ્યક્તિ, પેઢી કે કોર્પોરેટ એકમ દ્વારા લઈ શકાય છે. આ સેવાનો લાભ મેળવવા માટે નાણાં મોકલનારનું બેન્કમાં ખાતું હોવું જરૂરી નથી. NEFTની સેવા માટે રકમ સ્વીકારનારનું એવી બેન્કમાં ખાતું હોવું જરૂરી છે, જે આ સેવાઓનો લાભ આપતી હોય. NEFT દ્વારા કેટલી રકમ મોકલી શકાય તે અંગે કોઈ મર્યાદા નથી. આ સેવા પૂરી પાડવા માટે બેન્કો દ્વારા ખૂબ જ નજીવો ચાર્જ વસૂલ કરવામાં આવે છે. રિઝર્વ બેન્ક ઓફ ઇન્ડિયા દ્વારા આ સેવા માટેના મહત્તમ ચાર્જસ નક્કી કરવામાં આવેલ છે. તેથી જે-તે બેન્ક આવી સેવા મફત પણ આપી શકે; પરંતુ મહત્તમ નક્કી કરેલ ચાર્જ કરતાં વધુ રકમ વસૂલ કરી શકે નહિ. NEFT દ્વારા રકમ મેળવનાર પક્ષકારે કોઈ પણ ચાર્જ બેન્કને ચૂકવવાનો હોતો નથી. NEFT દ્વારા રકમ મોકલનારે ચાર્જ બેન્કને ચૂકવવાનો હોય છે. તેથી રકમ મોકલનાર માટે આ પ્રકારનો ચાર્જ ખર્ચ બને છે. આ ખર્ચની ચોપડે નોંધ કરવાની હોય છે. NEFTની સેવાઓ પ્રવર્તમાન નિયમો પ્રમાણે સોમવારથી શુક્રવાર દરમિયાન સવારે 8 વાગ્યાથી સાંજના 7 વાગ્યા સુધી અને શનિવારે જો બેન્ક ચાલુ હોય તો જે-તે સમયના નિયમો પ્રમાણે આ સેવા ઉપલબ્ધ થશે. સામાન્યપણે આ રીતે ફેરબદલ કરેલ રકમ, રકમ મેળવનારના ખાતામાં બે કલાકમાં જમા થાય છે. આ સેવા દ્વારા ફંડની ફેરબદલી માટે કોઈ ન્યૂનતમ-મહત્તમ રકમની મર્યાદા નથી.

દા.ત., નિલેશનું સ્ટેટ બેન્ક ઓફ ઇન્ડિયામાં ખાતું છે, અને રમેશનું બેન્ક ઓફ બરોડામાં ખાતું છે. નિલેશે ₹ 20,000 રમેશને ચૂકવવાનાં છે. નિલેશે NEFT દ્વારા આ રકમ રમેશને મોકલી આપી છે. આ સંજોગોમાં બેન્ક દ્વારા નિલેશનાં ખાતામાં ₹ 20,000 અને NEFT ચાર્જના ઉધારવામાં આવશે અને રમેશની બેન્ક, રમેશના ખાતામાં ₹ 20,000 જમા કરશે. NEFT ચાર્જના ₹ 5.70 બેન્કે નિલેશ ખાતે ઉધાર્યા. આ અંગે નીચે પ્રમાણે આમનોંધ થશે.

નિલેશના ચોપડે :

રમેશ ખાતે	ઉ.	20,000
બેન્ક ચાર્જ ખાતે	ઉ.	5.70
તે બેન્ક ખાતે		20,005.70

[બા.જે. : ₹ 20,000 NEFT દ્વારા રમેશને ચૂકવ્યા. બેન્કે ચાર્જના ₹ 5.70 વસૂલ કર્યા.]

જો નિલેશ દ્વારા બેન્ક ખાના સહિતનો રોકડમેળ રાખવામાં આવેલ હોય તો રોકડમેળની જમા બાજુ બેન્કનાં ખાનામાં રમેશ ખાતે ₹ 20,000 અને NEFT ચાર્જ ખાતે ₹ 5.70 લખાશે.

રમેશનાં ચોપડે :

બેન્ક ખાતે	ઉ.	20,000
તે નિલેશ ખાતે		20,000

[બા.જે. : ₹ 20,000 NEFT દ્વારા નિલેશ પાસેથી મળ્યા તેમના ખાતે જમા કર્યા.]

જો રમેશ દ્વારા બેન્ક ખાનાવાળો રોકડમેળ રાખવામાં આવેલ હોય તો રોકડમેળની ઉધાર બાજુ બેન્ક ખાનામાં નિલેશ ખાતે ₹ 20,000 લખાશે.

(ii) RTGS (Real Time Gross Settlement) : આ સેવા પણ બેન્કો દ્વારા ઇલેક્ટ્રોનિક માધ્યમ દ્વારા પોતાના ગ્રાહકોને પૂરી પાડવામાં આવે છે. આ યોજનામાં જોડાયેલ બેન્કો દ્વારા જ પોતાના ગ્રાહકોને સેવા પૂરી પાડવામાં આવે છે. આ સેવાનો લાભ મોટી રકમ મોકલવા માટે કરવામાં આવે છે. આ સેવા મેળવવા માટે રકમની ન્યૂનતમ મર્યાદા પ્રવર્તમાન નિયમો પ્રમાણે ₹ 2,00,000 રાખવામાં આવેલ છે. રકમની મહત્તમ મર્યાદા આ સેવા માટે રાખવામાં આવેલ નથી. NEFTની જેમ રકમ મેળવનાર પક્ષકારે RTGSની સેવા મેળવવા માટે કોઈ ચાર્જ ચૂકવવાનો નથી. રકમ મોકલનાર પક્ષકારે RTGSનો ચાર્જ બેન્કને ચૂકવવાનો હોય છે. તેથી રકમ મોકલનાર માટે આ પ્રકારનો ચાર્જ ખર્ચ બને છે. આ ખર્ચની ચોપડેનોંધ કરવાની હોય છે. RTGSની સેવાઓ પ્રવર્તમાન નિયમ પ્રમાણે સોમવારથી શુક્રવાર દરમિયાન સવારે 9 વાગ્યાથી બપોરનાં 4:30 વાગ્યા સુધી અને શનિવારે જો બેન્ક ચાલુ હોય તો જે-તે સમયના નિયમો પ્રમાણે આ સેવા ઉપલબ્ધ થશે. જોકે બેન્કો ગ્રાહકો માટે આ સેવાનો સમયગાળો નક્કી કરતી હોય છે. આ સગવડ real time આધારિત છે. Real time સગવડમાં આ રકમની તરત જ કે મહત્તમ 30 મિનિટમાં મોકલનારનાં ખાતામાંથી મેળવનારના ખાતામાં ફેરબદલી (ટ્રાન્સફર) થાય છે. RTGSની સગવડ અંગેની હિસાબી અસરો પણ NEFT અંગે આપવામાં આવેલ અસરો જેવી છે. NEFT ચાર્જના સ્થાને RTGS ચાર્જ ખાતે અથવા બેન્ક ચાર્જ ખાતે રકમ ઉધારવામાં આવે છે.

દા.ત., મહેશ, રાજેશને ₹ 3,00,000 ચૂકવવાનાં છે. મહેશ RTGS દ્વારા રાજેશને રકમ મોકલી આપે છે. મહેશ દ્વારા RTGSના બેન્ક ચાર્જિસના ₹ 30 ચૂકવવામાં આવ્યા. આ અંગે નીચે પ્રમાણે આમનોંધ થશે.

મહેશના ચોપડે :

રાજેશ ખાતે	ઉ.	3,00,000
બેન્ક ચાર્જ ખાતે	ઉ.	30
તે બેન્ક ખાતે		3,00,030

[બા.જે. : ₹ 3,00,000 રમેશને RTGS દ્વારા મોકલ્યા અને તે અંગેના ચાર્જના ₹ 30 ચૂકવ્યા.]

જો મહેશ દ્વારા બેન્ક ખાના સહિતનો રોકડમેળ તૈયાર કરવામાં આવતો હોય તો રોકડમેળની જમા બાજુબેન્ક ખાનામાં રાજેશ ખાતે ₹ 3,00,000 અને RTGS ચાર્જ ખાતે ₹ 30 લખાશે.

રાજેશનાં ચોપડે :

બેન્ક ખાતે	ઉ.	3,00,000
તે મહેશ ખાતે		3,00,000

[બા.જે. : ₹ 3,00,000 RTGS દ્વારા મહેશ પાસેથી મળ્યા તેમના ખાતે જમા કર્યા.]

જો રાજેશ દ્વારા બેન્ક ખાનાવાળો રોકડમેળ રાખવામાં આવતો હોય તો રોકડમેળની ઉધાર બાજુ બેન્ક ખાનામાં મહેશ ખાતે ₹ 3,00,000 લખાશે.

(iii) ડેબિટ કાર્ડ અને ક્રેડિટ કાર્ડ દ્વારા વેચાણના વ્યવહારો (Sales Transactions Through Debit Card and Credit Card) : વર્તમાન સમયમાં બેન્કો દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવતી વિવિધ સેવાઓના કારણે વ્યવહારમાં રોકડ આપ-લેનાં વ્યવહારોનું પ્રમાણ નોંધપાત્ર રીતે ઘટવા પામ્યું છે. બેન્કો દ્વારા અપાતી વિવિધ સેવાઓમાં ડેબિટ અને ક્રેડિટ કાર્ડ સેવા ઉપરાંત ઇન્ટરનેટ સેવા અગત્યની ભૂમિકા ભજવે છે. દા.ત., પેટ્રોલ પંપ ઉપર પેટ્રોલ કે ડીઝલનું વેચાણ, કાપડની દુકાન પર કાપડની ખરીદી કે શો રૂમમાંથી ખરીદી વગેરેના ગ્રાહક દ્વારા રોકડની ચૂકવણી કરવાના બદલે ડેબિટ/ક્રેડિટ કાર્ડ દ્વારા ચૂકવણી કરવામાં આવે છે.

ડેબિટ કાર્ડ : વ્યક્તિ/પેઢીના બેન્ક ખાતામાં જમા હોય તેટલી રકમ ઉપાડવા કે ચૂકવવા માટે બેન્ક દ્વારા જે કાર્ડ આપવામાં આવે છે તેને ડેબિટ કાર્ડ કહેવાય.

ક્રેડિટ કાર્ડ : વ્યક્તિ/પેઢીને અમુક ચોક્કસ રકમ ઉપાડવા કે ચૂકવવા માટે બેન્ક દ્વારા જે કાર્ડ આપવામાં આવે છે તેને ક્રેડિટ કાર્ડ કહેવાય. આવું કાર્ડ બેન્કના ખાતેદારને અને બિનખાતેદારોને પણ આપી શકાય. અને તેના દ્વારા નક્કી કરેલ મર્યાદામાં તેને ઉપાડ કરવા દેવામાં આવે છે.

આ સેવા હેઠળ ખરીદનારની બેન્ક દ્વારા, ખરીદનારના ખાતામાં ખરીદીની રકમ ઉધારવામાં આવે છે. અને વેચનારને બેન્ક દ્વારા, વેચનારના ખાતામાં વેચાણની રકમ જમા કરવામાં આવે છે. આ સેવા માટે ચૂકવણી કરનાર બેન્ક પોતાના ખાતેદાર પાસેથી કોઈ કમિશન વસૂલ કરતી નથી. જ્યારે રકમ વસૂલ કરનાર બેન્ક પોતાના ખાતેદાર પાસેથી અમુક રકમ કમિશન લઈને બાકીની રકમ તેના ખાતેદાર ખાતે જમા કરે છે. આ વ્યવહારની ત્રણ ખાનાવાળા રોકડમેળમાં કેવી અસર થાય તે નીચેના ઉદાહરણ દ્વારા સમજીએ.

દા.ત., રામ સ્ટોર્સ ₹ 10,000નું વેચાણ કર્યું, જેની રકમ ડેબિટ કાર્ડ દ્વારા વસૂલ કરી. રામ સ્ટોર્સની બેન્કે પોતાના કમિશનના ₹ 30 કાપી બાકીની રકમ રામ સ્ટોર્સ ખાતે જમા આપી. રામ સ્ટોર્સના ચોપડે ત્રણ ખાનાંવાળા રોકડમેળમાં નોંધવાની આમનોંધ નીચે પ્રમાણે થશે :

(1)	બેન્ક ખાતે	ઉ.	10,000
	તે વેચાણ ખાતે		10,000
	[બા.જે. : ₹ 10,000નું ડેબિટ કાર્ડ દ્વારા વેચાણ કર્યું તેના.]		
(2)	કમિશન ખાતે	ઉ.	30
	તે બેન્ક ખાતે		30
	[બા.જે. : બેન્કે ડેબિટ કાર્ડ કમિશનના વસૂલ કર્યા તેના.]		

નોંધ : ઉપર્યુક્ત માહિતી વિદ્યાર્થીઓને આધુનિક વલણની જાણકારી માટે આપેલ છે.

ઉદાહરણ 7 : નીચેના વ્યવહારોના આધારે શ્રી જમનાદાસનો એપ્રિલ 2016ના પ્રથમ પખવાડિયાનો ત્રણ ખાનાંવાળો રોકડમેળ તૈયાર કરો.

એપ્રિલ 1	શરૂઆતની રોકડસિલક ₹ 30,000, બેન્કસિલક ₹ 8,00,000
3	₹ 3,00,000નો માલ નિલેશ પાસેથી 2 % રોકડવટાવે ખરીદ્યો અને રકમ RTGS દ્વારા ચૂકવી. RTGS ચાર્જના ₹ 30 થયા. બેન્કે રકમ ઉધારી.
5	₹ 1,00,000નો માલ રાજેશને વેચ્યો. તેમણે NEFT દ્વારા રકમ મોકલી આપી. બેન્કે રકમ જમા લીધી.
6	₹ 4,00,000નો માલ 2 % રોકડવટાવે મહેશને વેચ્યો. તેમણે રકમ RTGS દ્વારા મોકલી આપી. બેન્કે રકમ જમા લીધી.

- 7 વીમા પ્રીમિયમના રૂપિયા NEFT દ્વારા ચૂકવ્યા ₹ 10,000 અને NEFT ચાર્જના ₹ 3 થયા. બેન્કે રકમ આપણા ખાતે ઉધારી.
- 9 પગારનાં રોકડા ચૂકવ્યા ₹ 15,000.
- 10 રોકડ વેચાણ ₹ 30,000
- 11 ઘરખર્ચ માટે બેન્કમાંથી ઉપાડ્યા ₹ 10,000.
- 12 ₹ 12,000 રમેશને દેવા પેટે ચૂકવી આપ્યા.
- 13 ₹ 22,000 NEFT દ્વારા રમણે આપણા લેણાં પેટે ચૂકવ્યા. બેન્કે રકમ જમા લીધી.
- 14 ભાડાના ₹ 5000 ચૂકવ્યા.
- 15 બેન્કે ડિવિડન્ડના ₹ 3000 જમા કર્યા.

જવાબ : શ્રી જમનાદાસનો એપ્રિલ 2016ના પ્રથમ પખવાડિયાનો ત્રણ ખાનાંવાળો રોકડમેળ

ઉધાર

જમા

તારીખ	આય (આવક)	પ. નં.	ખા. પા.	વટાવ (₹)	રોકડ (₹)	બેન્ક (₹)	તારીખ	વ્યય (જાવક)	વા. નં.	ખા. પા.	વટાવ (₹)	રોકડ (₹)	બેન્ક (₹)
2016							2016						
એપ્રિલ 1	બાકી આગળ લાવ્યા			—	30,000	8,00,000	એપ્રિલ 3	ખરીદ ખાતે			6000	—	2,94,000
5	વેચાણ ખાતે			—	—	1,00,000	3	RTGS ચાર્જ ખાતે			—	—	30
6	વેચાણ ખાતે			8000	—	3,92,000	7	વીમા પ્રીમિ. ખાતે			—	—	10,000
10	વેચાણ ખાતે			—	30,000	—	7	NEFT ચાર્જ ખાતે			—	—	3
13	રમણ ખાતે			—	—	22,000	9	પગાર ખાતે			—	15,000	—
15	ડિવિડન્ડ ખાતે			—	—	3000	11	ઉપાડ ખાતે			—	—	10,000
							12	રમેશ ખાતે			—	12,000	—
							14	ભાડા ખાતે			—	5000	—
							15	બાકી આગળ લઈ ગયા			—	28,000	10,02,967
				8000	60,000	13,17,000					6000	60,000	13,17,000

6. બેન્કબુક (Bank Book)

જ્યારે વેપારી કોઈ એક બેન્કમાં એક કરતા વધુ પ્રકારનાં બેન્ક ખાતાં ધરાવતો હોય કે એક કરતાં વધુ બેન્કમાં બેન્ક ખાતાં ધરાવતો હોય ત્યારે બેન્ક સાથેના વ્યવહારોની નોંધ સરળતાથી કરી શકાય તે માટે બેન્કબુક રાખવામાં આવે છે. દા.ત., વેપારી બેન્ક ઓફ બરોડામાં બચત ખાતું અને ચાલુ ખાતું ધરાવે કે વેપારી એક ખાતું બેન્ક ઓફ બરોડામાં, બીજું સ્ટેટ બેન્કમાં અને ત્રીજું ખાતું બેન્ક ઓફ ઇન્ડિયામાં ધરાવે.

- જ્યારે આ પ્રકારની પરિસ્થિતિ હોય ત્યારે બેન્ક સાથે કરવામાં આવેલા વ્યવહારો સરળતાથી નોંધી શકાય તે માટે બેન્કબુક રાખવામાં આવે છે.
- બેન્કબુકમાં જે પ્રમાણે બેન્કમાં ખાતાં હોય તે પ્રમાણેનાં ખાતાં બનાવવામાં આવે છે.
જો એક જ બેન્કમાં જુદા જુદા પ્રકારનાં ખાતાં હોય તો બેન્કબુકમાં દરેક ખાતા માટે અલગ ખાતું રાખવામાં આવે છે અને જો જુદી જુદી બેન્કમાં ખાતાં હોય તો બેન્કબુકમાં દરેક બેન્ક દીઠ એક ખાતું રાખવામાં આવે છે.
- બેન્કબુકનું સ્વરૂપ અને માળખું રોકડમેળ જેવું જ હોય છે.

બેન્કબુકના ફાયદા :

- (1) બેન્ક સાથેના વ્યવહારોની સરળતાથી નોંધ કરી શકાય છે. ખાસ કરીને જ્યારે બેન્ક દ્વારા કરવામાં આવતા વ્યવહારોનું પ્રમાણ વધારે હોય ત્યારે.
- (2) નિયત સમયે ક્યા ખાતામાં કે કઈ બેન્કમાં કેટલી સિલક છે, તે જાણી શકાય છે. દા.ત., દરરોજ સાંજે ક્યા ખાતામાં કેટલી બેન્કસિલક છે, તેની માહિતી મેળવી શકાય છે.
- (3) બેન્કબુક અને પાસબુકની મેળવણી સરળતાથી કરી શકાય છે અને કોઈ ભૂલ કે ક્ષતિ હોય તો તરત જ સુધારી શકાય છે.
- (4) બેન્ક સાથેના વ્યવહારો પર સતત નજર રાખી શકાય છે, જેથી ચેક લખી ચુકવણી કરતાં કે બેન્કમાંથી ઉપાડ કરતાં બેન્ક ખાતામાં શું પરિસ્થિતિ છે (સિલક અંગેની કે ઓવરડ્રાફ્ટની સગવડનો કેટલો ઉપયોગ થયો છે) તેની જાણકારી મળી શકે છે.

ઉદાહરણ 8 : નીચેના વ્યવહારો પરથી શ્રી મહિપતસિંહના ચોપડામાં સ્ટેટ બેન્ક ઓફ ઇન્ડિયા (SBI) અને બેન્ક ઓફ ઇન્ડિયા (BOI)નાં ખાતાંવાળી બેન્કબુક તૈયાર કરો.

2015

- ઓગસ્ટ 1 શરૂઆતનો બેન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ (SBI) ₹ 6000, બેન્ક સિલક (BOI) ₹ 4000
- 4 ₹ 4000નો માલ વેચ્યો જેની સામે ચેક મળ્યો. જે SBIના બેન્ક ખાતામાં ભરી દીધો.
- 5 ₹ 6000નો માલ ખરીદ્યો જેની સામે ₹ 2000નો BOIનો અને ₹ 4000નો SBIનો ચેક ચુકવણી પેટે આપ્યો.
- 7 પગારના ₹ 1400નો SBIનો ચેક આપ્યો.
- 11 બેન્ક વ્યાજના ₹ 500 અને ડિવિડન્ડના ₹ 2500 વસૂલ કરી SBI બેન્ક ખાતામાં જમા આપ્યા.
- 13 અનુજ પાસેથી જૂના દેવાંની ચુકવણી પેટે ₹ 7000નો ચેક મળ્યો, જે BOIમાં ભર્યો.
- 18 ₹ 3000 BOIના ખાતામાંથી ચેક લખી, SBIના ખાતામાં ચેક ભરાવ્યો.
- 23 ₹ 2500નો માલ ખરીદ્યો જેની સામે BOI ખાતામાંથી બધી જ રકમનો ચેક આપી દીધો.
- 26 ₹ 6000નું એક યંત્ર ખરીદ્યું. જેની સામે 50 % રકમનો SBI ખાતાનો અને બાકીની રકમનો BOI ખાતાનો ચેક લખી આપ્યો.

શ્રી મહિપતસિંહની ઑગસ્ટ 2015ની બેન્કબુક

ઉધાર

જમા

તારીખ	વિગત (આય)	પ હોં. નં.	ખા. પા.	SBI રકમ (₹)	BOI રકમ (₹)	તારીખ	વિગત (વ્યય)	વા હોં. નં.	ખા. પા.	SBI રકમ (₹)	BOI રકમ (₹)
2015 ઓગ.1	બાકી આગળ લાવ્યા			—	4000	2015 ઓગ.1	બાકી આગળ લાવ્યા			6000	—
4	વેચાણ ખાતે			4000	—	5	ખરીદ ખાતે			4000	2000
11	બેન્ક વ્યાજ ખાતે			500	—	7	પગાર ખાતે			1400	—
11	ડિવિડન્ડ ખાતે			2500	—	18	SBI ખાતે			—	3000
13	અનુજ ખાતે			—	7000	23	ખરીદ ખાતે			—	2500
18	BOI ખાતે			3000	—	26	ચંત્ર ખાતે			3000	3000
30	બાકી આગળ લઈ ગયા			4400	—	30	બાકી આગળ લાવ્યા			—	500
				14,400	11,000					14,400	11,000
2015 સપ્ટે. 1	બાકી આગળ લાવ્યા			—	500	2015 સપ્ટે. 1	બાકી આગળ લાવ્યા			4400	—

7. પેટા રોકડમેળ (Petty Cash Book)

“નાના-નાના પરચૂરણ ખર્ચાઓ ચૂકવવા માટે જે નોંધ રાખવામાં આવે છે, તેવા ચોપડાને પેટા રોકડમેળ કહેવાય.”

જ્યારે કોઈ વેપારી, સંસ્થા કે એકમમાં રોકડ અને બેન્કના વ્યવહારોનું પ્રમાણ વધારે હોય ત્યારે સામાન્ય રીતે મુખ્ય કેશિયરને મદદ કરવા અને તેને નાના-નાના પરચૂરણ ખર્ચાઓની ચુકવણી અને નોંધ રાખવાની કામગીરીમાંથી મુક્ત કરવા સહાયક (પેટા) કેશિયર રાખવામાં આવે છે. પેટા કેશિયરનું મુખ્ય કામ નાના પરચૂરણ ખર્ચની ચુકવણી અને તેની વિગતવાર નોંધ રાખવાનું છે. સહાયક કેશિયરને અમુક નિયત પ્રકારના ખર્ચા ચૂકવવાની જવાબદારી સોંપવામાં આવે છે અને તે માટે જરૂરી રકમ સહાયક કેશિયર મુખ્ય કેશિયર પાસેથી મેળવે છે. સામાન્ય રીતે સહાયક કેશિયરને તાર-ટપાલ ખર્ચા, ચા-પાણીના ખર્ચા, સ્ટેશનરીના ખર્ચા, લારીભાડું, મજૂરી વગેરે જેવા ખર્ચાઓની નોંધણી અને ચુકવણીની જવાબદારી આપવામાં આવે છે. સહાયક કેશિયર નાણાં ચૂકવીને જે ચોપડે (રોકડમેળ) તે ખર્ચની વિગતવાર ખર્ચદીઠ નોંધ કરે છે તેને પેટા રોકડમેળ કહેવામાં આવે છે.

પેટા રોકડમેળ સહાયક કેશિયર તૈયાર કરે છે અને તેણે નિયત ખર્ચાઓ ચૂકવવાના હોય છે. તેથી તે દરેક પ્રકારના ખર્ચની ચૂકવેલ રકમની (અને કુલ રકમની) માહિતી સરળતાથી મેળવી શકાય છે. કાર્ય વિભાજન શક્ય બને છે. અંકુશ પણ રાખી શકાય છે.

8. પેટા રોકડમેળના પ્રકાર (Types of Petty Cash Book)

પેટા રોકડમેળ મુખ્યત્વે બે પ્રકારે તૈયાર કરી શકાય છે : (A) સાદો અથવા ખાનાંવાળો પેટા રોકડમેળ (B) અનામત પેટા રોકડમેળ.

(A) સાદો પેટા રોકડમેળ : આ પ્રકારના પેટા રોકડમેળમાં સહાયક કે પેટા કેશિયરને શરૂઆતમાં અમુક ચોક્કસ રકમ આપવામાં આવે છે. અમુક ચોક્કસ સમયના અંતે જો જરૂર પડે તો મુખ્ય કેશિયર સહાયક કેશિયરને વધુ રકમ આપે છે. જેમ-જેમ ખર્ચ ચૂકવાતા જાય છે, તેમ-તેમ તેની નોંધ પેટા રોકડમેળમાં કરવામાં આવે છે. દા.ત., શરૂઆતમાં પેટા (સહાયક) કેશિયરને ₹ 1000 આપ્યા હોય અને સહાયક કેશિયર અમુક પરચૂરણ ખર્ચ ચૂકવે અને ત્યાર બાદ તેની પાસે સિલકમાં ₹ 50 વધ્યા હોય અને અન્ય ખર્ચ ચૂકવવા માટે રોકડની જરૂરત હોય, તો અંદાજે જરૂરી રકમ મુખ્ય કેશિયર સહાયક કેશિયરને આપે છે.

જ્યારે કોઈ પણ પ્રકારના ખર્ચની ચુકવણી કરવામાં આવે ત્યારે તેની નોંધ પેટા રોકડમેળમાં તે ખર્ચ માટે રાખવામાં આવેલ ખાનામાં કરવામાં આવે છે, જે નીચે આપેલ પેટા રોકડમેળના નમૂનામાં જોઈ શકાય છે :

પેટા રોકડમેળનો નમૂનો

આવક (₹)	તારીખ	વિગત	વાઉ- ચર નં.	ચૂકવેલ કુલ રકમ (₹)	વિવિધ ખર્ચની વિગત					ખા. પા.	ખાતા- વહીમાં વ્યક્તિ ખાતે (₹)
					લારી ભાડું (₹)	તાર- ટપાલ (₹)	સ્ટેશ- નરી (₹)	ચા- પાણી (₹)	અન્ય પરચૂરણ (₹)		

પેટા રોકડમેળની વિગત :

- **આવક :** આ ખાનામાં પેટા રોકડસિલકની શરૂની બાકી અને મુખ્ય કેશિયર પાસેથી મળેલી રકમ નોંધવામાં આવે છે.
- **તારીખ :** જે તારીખે રોકડ મળે અથવા ખર્ચની રોકડમાં ચુકવણી થાય તે તારીખ અહીં નોંધવામાં આવે છે.
- **વિગત :** અહીં જે ખર્ચ ચૂકવાયો છે, તેની વિગત નોંધાય છે, અને જો મુખ્ય કેશિયર પાસેથી રકમ મળી હોય તો તે મુખ્ય કેશિયર ખાતે નોંધાય છે.
- **વાઉચર નંબર :** ખર્ચની ચુકવણી વખતે જે વાઉચર તૈયાર કરવામાં આવે છે અથવા જે રસીદ મળે છે, તેનો નંબર કે આપણે તેને આપેલો નંબર નોંધવામાં આવે છે.
- **કુલ રકમ :** જો એક જ તારીખે વિવિધ ખર્ચની ચુકવણી થઈ હોય, તો તે તારીખે ચૂકવેલ કુલ ખર્ચની રકમ અહીં કુલ રકમના ખાનામાં નોંધાય છે.
- **ચૂકવેલ વિવિધ ખર્ચની વિગતો :** પેટા રોકડિયા (કેશિયર) દ્વારા જે નિયત ખર્ચની ચુકવણી કરવાની હોય અને તે ખર્ચની ચુકવણી કરવામાં આવી હોય તેની નોંધ કરવા માટે પેટા રોકડમેળમાં ખાનાં રાખવામાં આવે છે. ઉપરના નમૂનામાં જોઈ શકાય છે, કે લારી ભાડું, તાર-ટપાલ, સ્ટેશનરી, ચા-પાણી અને અન્ય પરચૂરણ ખર્ચ માટે વિવિધ ખાનાં પાડવામાં આવેલ છે. જ્યારે જે-તે ખર્ચની ચુકવણી થાય ત્યારે તેને જે-તે સંબંધિત ખાનામાં પેટા રોકડમેળમાં નોંધવામાં આવે છે.
- **ખાતાવહી પાના નંબર :** જે ખર્ચની ચુકવણી થાય તે ખર્ચનું ખાતું ખાતાવહીમાં જે પાનાં પર હોય તે પાનાંનો નંબર અહીં દર્શાવાય. જરૂર પડે વ્યક્તિના ખાતાનો ખાતાવહી પાનાં નંબર પણ અહીં દર્શાવાય છે.
- **ખાતાવહીમાં વ્યક્તિ ખાતે :** કોઈ વ્યક્તિ સાથે વ્યવહાર થાય તો તે વ્યવહારની નોંધ અહીં કરવામાં આવે છે. એટલે કે દા.ત., પગાર પેટે કોઈ કર્મચારીને અમુક રકમ જો ઉછીની આપવામાં આવી હોય, તો તેની નોંધ રોકડમેળમાં આ ખાનામાં કરવામાં આવે છે.

ઉદાહરણ 9 : નીચેના વ્યવહારો પરથી શ્રી ભરતભાઈનો પેટા રોકડમેળ તૈયાર કરો.

- 2015 સપ્ટે. 1 શરૂઆતની રોકડસિલક (સહાયક કેશિયર પાસે) ₹ 3500
 1 મુખ્ય કેશિયર પાસેથી મળ્યા ₹ 1500
 3 સ્ટેશનરી પેટે ચૂકવ્યા ₹ 1200
 4 પરચૂરણ મજૂરીના ₹ 800 ચૂકવ્યા.
 5 લારીભાડાના ₹ 100 ચૂકવ્યા.
 7 ચા-પાણીના ₹ 200 ચૂકવી આપ્યા.
 8 તાર-ટપાલ તેમજ આંગડિયાનો ખર્ચ ₹ 250 થયો.
 10 તુષારને પગાર પેટે ₹ 1200 ઉછીના આપ્યા.
 11 લારીભાડાના ₹ 150 ચૂકવ્યા.
 12 મજૂરી પેટે ₹ 180 અને ટપાલટિકિટના ₹ 170 ચૂકવ્યા.
 13 ચા-પાણીનો ખર્ચ ₹ 150 ચૂકવ્યો.
 14 લારીભાડાનાં ₹ 150 ચૂકવ્યા.
 15 અન્ય પરચૂરણ ખર્ચ ₹ 100નો થયો.

જવાબ :

શ્રી ભરતભાઈનો પેટા રોકડમેળ

આવક (₹)	તારીખ	વિગત	વા. નં.	ચૂકવેલ કુલ રકમ (₹)	વિવિધ ખર્ચની વિગત						ખા. પા.	ખાતા- વહીમાં વ્યક્તિ ખાતે
					મજૂરી (₹)	ચા- પાણી (₹)	સ્ટેશ- નરી (₹)	તાર- ટપાલ (₹)	લારી- ભાડું (₹)	પરચૂરણ ખર્ચ (₹)		
3500	2015	શરૂઆતની સિલક										
1500	સપ્ટે.1	મુખ્ય કેશિયર ખાતે										
	1	સ્ટેશનરી ખર્ચ ખાતે		1200	—	—	1200	—	—	—	—	—
	3	પરચૂરણ મજૂરી ખાતે		800	800	—	—	—	—	—	—	—
	4	લારીભાડા ખર્ચ ખાતે		100	—	—	—	—	100	—	—	—
	5	ચા-પાણી ખર્ચ ખાતે		200	—	200	—	—	—	—	—	—
	7	તાર-ટપાલ ખર્ચ ખાતે		250	—	—	—	250	—	—	—	—
	8	તુષાર ખાતે		1200	—	—	—	—	—	—	—	1200
	10	લારીભાડા ખર્ચ ખાતે		150	—	—	—	—	150	—	—	—
	11	મજૂરી ખર્ચ ખાતે		350	180	—	—	170	—	—	—	—
	12	અને ટપાલટિકિટ ખર્ચ ખાતે										
	13	ચા-પાણી ખર્ચ ખાતે		150	—	150	—	—	—	—	—	—
	14	લારીભાડા ખર્ચ ખાતે		150	—	—	—	—	150	—	—	—
	15	પરચૂરણ ખર્ચ ખાતે		100	—	—	—	—	—	100	—	—
				4650	980	350	1200	420	400	100	—	1200
	15	બાકી આગળ લઈ ગયા		350								
5000				5000								
350	2015	બાકી આગળ લાવ્યા										
	16											

(B) અનામત પેટા રોકડમેળ : અહીં આ પ્રકારે પેટા રોકડમેળ તૈયાર કરવાની પદ્ધતિમાં મુખ્ય કેશિયર અમુક નિયત કરેલી રકમ અમુક ચોક્કસ સમયની શરૂઆતમાં (દા.ત., દર મહિને કે પખવાડિયે) પેટા (સહાયક) કેશિયરને આપે છે. પેટા કેશિયર આ મળેલ રકમમાંથી વિવિધ પ્રકારના પરચૂરણ ખર્ચાઓની ચુકવણી કરે છે અને તેની નોંધ રાખે છે. નિયત કરેલ સમયના અંતે સહાયક કેશિયર તેણે કરેલા ખર્ચની વિગતો મુખ્ય કેશિયરને આપે છે. સહાયક (પેટા) કેશિયરે તેણે કરેલ ખર્ચની રકમ મુખ્ય કેશિયર નવા સમયની શરૂઆતમાં સહાયક કેશિયરને આપે છે, તેથી નવા સમયની શરૂઆતમાં સહાયક કેશિયર પાસે ફરીથી નિયત કરેલી રકમ જેટલી સિલક થઈ જાય છે. આ પ્રકારની પદ્ધતિમાં દર નવા સમયની શરૂઆતમાં પેટા રોકડસિલકની નક્કી કરેલ રકમ જેટલી રકમ જાળવી રાખવામાં આવતી હોવાથી તેને અનામત પેટા રોકડમેળની પદ્ધતિ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

દા.ત., ઉદાહરણ 9માં જો અનામત પદ્ધતિએ પેટા રોકડમેળ રાખવામાં આવ્યો હોય તો રોકડ અનામતની રકમ ₹ 5000 રાખવાની છે તેવો અર્થ થશે. કારણ કે 1 સપ્ટેમ્બરે ₹ 3500 પેટા રોકડસિલક છે અને મુખ્ય કેશિયરે સહાયક કેશિયરને ₹ 1500 આપ્યા છે. તા. 15-9-2015 સુધીમાં પેટા કેશિયરે કુલ ખર્ચ ₹ 4650નો કર્યો છે અને તા. 15-9-15ના રોજ પેટા રોકડસિલક ₹ 350ની છે. તેથી હવે નવા સમયની શરૂઆતમાં એટલે કે તા. 16-9-2015ના રોજ ₹ 350 બાકી આગળ લાવ્યા તરીકે નોંધાશે; તથા તે જ તારીખે મુખ્ય કેશિયર ₹ 4650 (કે જે તા. 1-9-15થી 15-9-15 સુધીના સમયનો સહાયક કેશિયરે ચૂકવેલ પરચૂરણ ખર્ચ છે.) સહાયક કેશિયરને આપશે. તેથી સહાયક કેશિયરની પાસે નવા સમયની શરૂઆતમાં એટલે કે તા. 16 સપ્ટેમ્બરે પેટા રોકડસિલક ₹ 5000ની થઈ જશે.

ઉદાહરણ 10 : તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા મહિનાનો પેટા રોકડમેળ કે જે અનામત પદ્ધતિએ રખાય છે તેના અંગે નીચે પ્રમાણે માહિતી મળી છે. આ માહિતી પરથી મુખ્ય કેશિયરે કરવાની આમનોંધ લખો :

લારીભાડું ₹ 100; પરચૂરણ ખર્ચ ₹ 50; ચા-પાણી ખર્ચ ₹ 50; સ્ટેશનરી ખર્ચ ₹ 90; તાર-ટપાલ ખર્ચ ₹ 60.

જવાબ :

તારીખ	વિગત	ખા.પા.	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
31-3-2015	લારીભાડા ખર્ચ ખાતે	ઉ	100	
	પરચૂરણ ખર્ચ ખાતે	ઉ	50	
	ચા-પાણી ખર્ચ ખાતે	ઉ	50	
	સ્ટેશનરી ખર્ચ ખાતે	ઉ	90	
	તાર-ટપાલ ખર્ચ ખાતે	ઉ	60	
	તે સહાયક કેશિયર ખાતે [ખા.જે. : પેટા રોકડમેળ મુજબ થયેલ ખર્ચની વિગત.]			350
1-4-2015	સહાયક કેશિયર ખાતે	ઉ	350	
	તે રોકડ ખાતે [ખા.જે. : સહાયક કેશિયરને રોકડ આપી તેના.]			350

ઉદાહરણ 11 : નીચેના વ્યવહારો પરથી શ્રી દર્શનભાઈનો પેટા રોકડમેળ અનામત પદ્ધતિએ તૈયાર કરો.

2015

- માર્ચ 1 મુખ્ય કેશિયર પાસેથી રોકડા મળ્યા ₹ 4000.
3 લારીભાડાના ₹ 120 ચૂકવ્યા.
5 પરચૂરણ ખર્ચના ₹ 130 ચૂકવ્યા.
7 અર્પિતને પગાર પેટે ઉછીના આપ્યા ₹ 500.
10 તાર-ટપાલ ખર્ચના ₹ 100 ચૂકવ્યા.
12 બિલ-બુકની છપામણીના ₹ 250 ચૂકવ્યા.

- 15 ચા-પાણીના ખર્ચના ₹ 100 અને સ્ટેશનરી ખર્ચના ₹ 100 ચૂકવ્યા.
 18 પરચૂરણ ખર્ચના ચૂકવ્યા ₹ 100
 23 લારીભાડાના ₹ 100 અને સ્ટેશનરીના ₹ 150 ચૂકવ્યા.
 28 ટપાલટિકિટના ₹ 50 ચૂકવ્યા.
 29 લારીભાડાના ₹ 120 અને ચા-પાણીના ₹ 80 ચૂકવ્યા.

મહિનાની શરૂઆત અને અંતમાં સહાયક કેશિયરને રોકડ આપવામાં આવે છે.

જવાબ :

શ્રી દર્શનભાઈનો માર્ચ 2015નો પેટા રોકડમેળ

આવક (₹)	તારીખ	વિગત	વા. નં.	ચૂકવેલ કુલ રકમ (₹)	વિવિધ ખર્ચની વિગત					ખા. પા.	ખાતા- વહીમાં વ્યક્તિ ખાતે
					તાર- ટપાલ (₹)	સ્ટેશ- નરી (₹)	ચા- પાણી (₹)	લારી- ભાડું (₹)	અન્ય પરચૂરણ ખર્ચ (₹)		
4000	2015										
	માર્ચ 1	મુખ્ય કેશિયર ખાતે									
	3	લારીભાડા ખર્ચ ખાતે		120	—	—	—	120	—	—	—
	5	પરચૂરણ ખર્ચ ખાતે		130	—	—	—	—	130	—	—
	7	અર્પિત ખાતે		500	—	—	—	—	—	—	500
	10	તાર-ટપાલ ખર્ચ ખાતે		100	100	—	—	—	—	—	—
	12	સ્ટેશનરી ખર્ચ ખાતે (બિલબુક-છપામણી)		250	—	250	—	—	—	—	—
	15	ચા-પાણી તથા સ્ટેશનરી ખર્ચ ખાતે		200	—	100	100	—	—	—	—
	18	પરચૂરણ ખર્ચ ખાતે		100	—	—	—	—	100	—	—
	23	લારીભાડા ખાતે તથા સ્ટેશનરી ખર્ચ ખાતે		250	—	150	—	100	—	—	—
	28	ટપાલ-ટિકિટ ખર્ચ ખાતે		50	50	—	—	—	—	—	—
	29	લારીભાડા ખાતે તથા ચા-પાણી ખર્ચ ખાતે		200	—	—	80	120	—	—	—
				1900	150	500	180	340	230	—	500
	31	બાકી આગળ લઈ ગયા		2100							
4000				4000							
2100	એપ્રિલ	બાકી આગળ લાવ્યા									
1900	1	મુખ્ય કેશિયર ખાતે									

ત્રણ ખાનાંવાળા રોકડમેળના વધારાનાં ઉદાહરણો :

ઉદાહરણ 12 : નીચેના વ્યવહારો પરથી શ્રી મિત્તલબહેનનો ત્રણ ખાનાંવાળો રોકડમેળ તૈયાર કરો :

2015

- જુલાઈ 1 શરૂઆતની રોકડસિલક ₹ 7000
 બેન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ ₹ 4000

- 2 ખુશાલીને ₹ 4000નો માલ વેચ્યો. તેની પાસેથી ચેક મળ્યો જે બેન્કમાં ભર્યો.
- 4 ચેશાને ₹ 8000નો માલ 10 % રોકડ વટાવે વેચ્યો. અડધી રકમ રોકડેથી અને બાકીની રકમનો ચેક મળ્યો, જે બેન્કમાં ભરી દીધો.
- 6 દિપેન પાસેથી ₹ 3000નો માલ 10 % રોકડવટાવે રોકડેથી ખરીદ્યો.
- 7 બેન્કમાં ₹ 1000 ભર્યા.
- 9 ગોપીને પગારના ₹ 800 ચેકથી ચૂકવી આપ્યા.
- 11 સુરેશ સ્ટેશનરી માર્ટમાંથી ₹ 300ની સ્ટેશનરી ખરીદી નાણાં ચેકથી ચૂકવ્યાં.
- 14 દીપક ₹ 6005ના દેવા પેટે ₹ 5900 રોકડ આપી હિસાબ ચૂકતે કરી ગયા.
- 17 પરેશને ₹ 8080ના ચૂકતે હિસાબ પેટે ₹ 8000નો ચેક લખી આપ્યો.
- 20 ભાડાના ₹ 3000 રોકડા ચૂકવ્યા.
- 24 અંગત વપરાશ માટે ધંધામાંથી ₹ 2000 રોકડા ઉપાડ્યા.
- 28 તાર-ટપાલ ખર્ચના ₹ 200 ચૂકવ્યા.
- 29 મજૂરીના ₹ 600 ચૂકવ્યા.
- 31 ₹ 2000 હાથ પર સિલક રાખીને બાકીની રકમ બેન્ક ખાતામાં ભરી દીધી.

જવાબ :

શ્રી મિતલબહેનનો જુલાઈ 2015નો રોકડમેળ

ઉધાર

જમા

તારીખ	વિગત (આય)	પ હોં. નં.	ખા. પા.	આપેલ વટાવ (₹)	રોકડ રકમ (₹)	બેન્ક રકમ (₹)	તારીખ	વિગત (વ્યય)	વા ઉ. નં.	ખા. પા.	મળેલ વટાવ (₹)	રોકડ રકમ (₹)	બેન્ક રકમ (₹)
2015 જુલાઈ							2015 જુલાઈ						
1	બાકી આગળ લાવ્યા			—	7000	—	1	બાકી આગળ લાવ્યા (ઓ.ડ્રા.)			—	—	4000
2	વેચાણ ખાતે			—	—	4000	6	ખરીદ ખાતે			300	2700	—
4	વેચાણ ખાતે			800	3600	3600	7	બેન્ક ખાતે		જ.ખ.	—	1000	—
7	રોકડ ખાતે		જ.ખ.	—	—	1000	9	પગાર ખાતે			—	—	800
14	દીપક ખાતે			105	5900	—	11	સ્ટેશ. ખર્ચ ખાતે			—	—	300
31	રોકડ ખાતે		જ.ખ.	—	—	5000	17	પરેશ ખાતે			80	—	8000
							20	ભાડા ખાતે			—	3000	—
							24	ઉપાડ ખાતે			—	2000	—
							28	તાર-ટપાલ ખર્ચ ખાતે			—	200	—
							29	મજૂરી ખાતે			—	600	—
							31	બેન્ક ખાતે		જ.ખ.	—	5000	—
							31	બાકી આગળ લઈ ગયા.			—	2000	500
				905	16,500	13,600					380	16,500	13,600
2015 ઓગ.1	બા. આ. લાવ્યા				2000	500							

નોંધ :

- (1) તા. 7 અને 31ના વ્યવહારની અસર રોકડ અને બેન્ક બંને ખાતે થાય છે - જમા-ખર્ચી વ્યવહાર છે.
- (2) આપેલ વટાવના ₹ 905 ખાતાવહીમાં આપેલ વટાવના ખાતામાં ઉધાર બાજુએ અને મળેલ વટાવના ₹ 380 ખાતાવહીમાં મળેલ વટાવના ખાતામાં જમાબાજુએ ખતવાશે.

ઉદાહરણ 13 : નીચેના વ્યવહારો પરથી શ્રી કુણાલનો ત્રણ ખાનાંવાળો રોકડમેળ તૈયાર કરો :

2015

- ઓગસ્ટ 1 શરૂઆતની રોકડસિલક ₹ 3000; બેન્કસિલક ₹ 6000
- 2 નિલેશને 10 ટકા વેપારીવટાવે ₹ 10,000નો માલ વેચ્યો. નાણાં ચેકથી મળ્યાં, જે બેન્કમાં ભર્યાં.
- 7 નિલેશ પાસેથી મળેલ ચેક નકરાયો.
- 9 નિલેશના રિસીવરે રૂપિયે 50 પૈસા લેખે રિવિડન્ડ ચેકથી આપ્યું.
- 10 ભીખુભાઈને ₹ 6000નો માલ 10 ટકા રોકડવટાવે રોકડથી વેચ્યો.
- 13 ચેતના પાસેથી ₹ 5000નો માલ 10 ટકા રોકડવટાવે ખરીદ્યો. અડધી રકમ ચેકથી અને બાકીનાં નાણાં રોકડા ચૂકવ્યા.
- 15 બેન્કે રિવિડન્ડના ₹ 1000 વસૂલ કરી આપણા ખાતામાં જમા કર્યાં છે.
- 17 બેન્કે બેન્કવ્યાજના ₹ 100 આપણા ખાતે જમા આપ્યા છે.
- 24 જાહેરાત ખર્ચના ₹ 3000 રોકડ ચૂકવ્યા.
- 26 ઘરે સત્યનારાયણની કથા નિમિત્તે ₹ 1000નો ખર્ચ થયો, જે ધંધામાંથી ચૂકવ્યા.
- 27 ઘર માટે ₹ 3000નું ફર્નિચર ખરીદ્યું. નાણાં ચેકથી ચૂકવ્યા.
- 28 ગિરીશને ₹ 3090ના દેવા પેટે ₹ 3000નો ચેક આપી હિસાબ ચૂકતે કર્યો.
- 29 પ્રવીણ ₹ 2575ના હિસાબની સામે ₹ 2500નો ચેક આપી હિસાબ ચૂકતે કરી ગયા.
- 31 ₹ 500 રોકડ હાથ પર રાખી બાકીની રકમ બેન્કમાં ભરી.

જવાબ :

શ્રી કુણાલનો ઓગસ્ટ 2015નો રોકડમેળ

ઉધાર

જમા

તારીખ	વિગત (આય)	પ હોં. નં.	ખા. પા.	આપેલ વટાવ (₹)	રોકડ રકમ (₹)	બેન્ક રકમ (₹)	તારીખ	વિગત (વ્યય)	વા ઉ. નં.	ખા. પા.	મળેલ વટાવ (₹)	રોકડ રકમ (₹)	બેન્ક રકમ (₹)
2015 ઓગસ્ટ							2015 ઓગસ્ટ						
1	બાકી આગળ લાવ્યા				3000	6000	7	નિલેશ ખાતે			—	—	9000
2	વેચાણ ખાતે				—	9000	13	ખરીદ ખાતે			500	2250	2250
9	નિલેશ ખાતે (રિસીવરે 50 પૈસા લેખે ચેકથી રિવિડન્ડના ચૂકવ્યા)				—	4500	24	જાહેરાત ખર્ચ ખાતે			—	3000	—
10	વેચાણ ખાતે			600	5400	—	26	ઉપાડ ખાતે			—	1000	—
15	રિવિડન્ડ ખાતે			—	—	1000	27	ઉપાડ ખાતે			—	—	3000
17	બેન્ક વ્યાજ ખાતે			—	—	100	28	ગિરીશ ખાતે			90	—	3000
29	પ્રવીણ ખાતે			75	—	2500	31	બેન્ક ખાતે		જ.ખ.	—	1650	—
31	રોકડ ખાતે		જ.ખ.	—	—	1650	31	બાકી આગળ લઈ ગયા			—	500	7500
				675	8400	24,750					590	8400	24,750
સપ્ટે.1	બાકી આગળ લાવ્યા			—	500	7500							

1. દરેક પ્રશ્ન માટે યોગ્ય વિકલ્પ પસંદ કરો :

- (1) રોકડ વ્યવહારની નોંધ રાખવા માટે તૈયાર કરવામાં આવતી પેટાનોંધ એટલે
 (અ) ખરીદનોંધ (બ) વેચાણનોંધ
 (ક) રોકડમેળ (ડ) દેવીહૂંડી નોંધ
- (2) બે ખાનાંવાળો રોકડમેળ કેટલી પદ્ધતિએ તૈયાર કરવામાં આવે છે ?
 (અ) 2 (બ) 3
 (ક) 4 (ડ) 5
- (3) એ આમનોંધ અને રોકડ ખાતાની ગરજ સારે છે.
 (અ) રોકડમેળ (બ) વેચાણનોંધ
 (ક) વેચાણ-પરત નોંધ (ડ) લેણીહૂંડી નોંધ
- (4) કયા પ્રકારના વટાવની ચોપડે નોંધ કરવામાં આવતી નથી ?
 (અ) કસર (બ) મળેલ વટાવ
 (ક) આપેલ વટાવ (ડ) વેપારી વટાવ
- (5) બેન્ક આપણા ખાતે વ્યાજ જમા કરે ત્યારે...
 (અ) બેન્કસિલક ઘટે (બ) બેન્કસિલક વધે
 (ક) રોકડસિલક ઘટે (ડ) રોકડસિલક વધે
- (6) કેવા વ્યવહારોની રોકડમેળમાં નોંધ કરવામાં આવતી નથી ?
 (અ) રોકડ ખરીદીના (બ) રોકડ વેચાણના
 (ક) રોકડ વટાવના (ડ) બિનરોકડ વ્યવહારોના

2. નીચેના પ્રશ્નોના બે કે ત્રણ વાક્યમાં જવાબ લખો :

- (1) રોકડમેળનો અર્થ સમજાવો.
- (2) બેન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ એટલે શું ?
- (3) બેન્ક ખાતાની બાકી શું સૂચવે છે ?
- (4) પેટા રોકડમેળનો અર્થ સમજાવો.
- (5) NEFT અને RTGSનું પૂરું નામ જણાવો.
- (6) રોકડમેળનું મહત્વ ટૂંકમાં સ્પષ્ટ કરો.
- (7) જમા-ખર્ચી વ્યવહાર - સમજાવો.
- (8) બેન્કબુક વિશે ઉદાહરણ દ્વારા સમજાવો.
- (9) અનામત પદ્ધતિએ પેટા રોકડમેળનો અર્થ સ્પષ્ટ કરો.

3. નીચેના વ્યવહારોની નોંધ પ્રાપ્તિના રોકડમેળમાં કરો :

2015

જૂન	1	શરૂઆતની રોકડસિલક ₹ 10,000
	2	રોકડ વેચાણ ₹ 3000
	3	ધંધામાં વધુ નાણાંની જરૂર હોવાથી પ્રાપ્તિ ₹ 2000 રોકડા ધંધામાં લાવી.
	5	રોકડ ખરીદી ₹ 6000
	7	પગારના ₹ 1000 અને દલાલીના ₹ 1500 રોકડા ચૂકવ્યા.
	9	દ્રોણ પાસેથી ₹ 5000નો માલ રોકડેથી ખરીદ્યો.

- 11 માનસીને ₹ 6000નો માલ રોકડેથી વેચ્યો.
- 19 નૈરુતિને ₹ 3000 ગયા મહિનામાં ખરીદેલ માલ પેટે ચૂકવી આપ્યા.
- 23 કિંજલે ₹ 1500 ગયા મહિને તેને વેચેલ માલ પેટે ચૂકવી આપ્યા.
- 25 ₹ 600ની જૂની સાઈકલ ધંધા માટે ખરીદી.
- 28 ₹ 1000 કમિશન પેટે મળ્યા.
- 30 ₹ 3500નું યંત્ર ધંધા માટે ખરીદ્યું.

4. નીચેના વ્યવહારો પરથી જ્વલિતનો રોકડ અને વટાવનાં ખાનાંવાળો રોકડમેળ તૈયાર કરો :

2015

- એપ્રિલ 1 શરૂઆતની રોકડસિલક ₹ 5500
- 3 ₹ 4000નો માલ 10 ટકા રોકડવટાવે વેચ્યો.
 - 4 ₹ 3000નો માલ 10 ટકા વેપારીવટાવે વેચ્યો.
 - 5 અર્થને ₹ 2030નો હિસાબ ચૂકતે કરવા ₹ 2000 રોકડા ચૂકવી આપ્યા.
 - 10 ₹ 4000નો માલ 5 ટકા રોકડવટાવે ખરીદ્યો.
 - 13 પગારના ₹ 1000 અને મજૂરીના ₹ 600 રોકડા ચૂકવી આપ્યા.
 - 15 કમિશનના ₹ 100 અને દલાલીના ₹ 900 મળ્યા.
 - 17 કિખાને ₹ 1420ના હિસાબ પેટે ₹ 1400 આપી ચૂકતે કરી આપ્યો.
 - 18 ₹ 5000નો માલ 10 ટકા વેપારીવટાવે અને 5 ટકા રોકડવટાવે વેચ્યો.
 - 19 ₹ 6000નું એક યંત્ર રમેશ પાસેથી ખરીદ્યું, જેના પેટે ₹ 2000 રોકડા ચૂકવ્યા અને બાકીની રકમ એક માસ પછી ચૂકવી આપવાનું નક્કી કર્યું.
 - 23 ધંધામાં વધુ નાણાંની જરૂર હોવાથી ₹ 3000ની કિંમતનું ઘરનું ફર્નિચર ₹ 3500માં વેચી દીધું અને ₹ 2500 ધંધામાં લાવ્યા.
 - 27 ₹ 225 વેપારી મહામંડળને વાર્ષિક ફી તરીકે ચૂકવી આપ્યા.
 - 29 ગોડાઉન ભાડું ₹ 600 રોકડેથી ચૂકવી આપ્યું અને લારીભાડાના ₹ 300 શંભુને રોકડા આપી દીધા.

5. નીચેના વ્યવહારો પરથી રિદ્ધિનો રોકડ અને બેન્ક ખાનાંવાળો રોકડમેળ તૈયાર કરો :

2015

- મે 1 શરૂઆતની રોકડસિલક ₹ 4000, શરૂની બેન્કસિલક ₹ 6000
- 2 મોનિકાને ₹ 5000નો માલ 10 ટકા વેપારીવટાવે વેચ્યો. મોનિકાએ જરૂરી રકમનો ચેક આપ્યો, જે તરત જ બેન્કમાં ભરી દીધો.
 - 4 ₹ 2000 પગાર પેટે અને ₹ 100 દલાલી પેટે રોકડા ચૂકવી આપ્યા.
 - 6 ₹ 3000 બેન્કમાંથી અંગત ખર્ચ માટે ઉપાડ્યા.
 - 10 ₹ 6000નો માલ હિરેને વેચ્યો. હિરેને ₹ 4000 રોકડા અને બાકીની રકમનો ચેક આપ્યો, જે બેન્કમાં ભરી દીધો.
 - 12 ₹ 5000નો માલ ખરીદ્યો અને રકમ ચેકથી ચૂકવી આપી.
 - 17 ₹ 2000 દુકાનભાડું ચેકથી ચૂકવી આપ્યું.
 - 21 ₹ 4500નો માલ 10 ટકા વેપારીવટાવે રોકડેથી ખરીદ્યો.
 - 24 કરિશ્માએ તેના દેવા પેટે ₹ 2550 રોકડા ચૂકવી આપ્યા.
 - 26 આત્મકલ્યાણીને ₹ 1200 જૂનો હિસાબ ચૂકતે કરવા રોકડા ચૂકવી આપ્યા.

29 જહાન્વીએ ₹ 3000નો ચેક આપ્યો જે તરત જ બેન્કમાં ભરી દીધો.

30 ₹ 1000 રોકડા બેન્કમાં ભર્યા.

6. નીચેના વ્યવહારો પરથી ભગવતી ટ્રેડર્સના ચોપડે રોકડ અને બેન્ક ખાનાંવાળો રોકડમેળ તૈયાર કરો :

2015

- જુલાઈ 1 શરૂઆતની રોકડસિલક ₹ 5000, શરૂનો બેન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ ₹ 1500
3 ₹ 8000નો માલ 10 ટકા વેપારીવટાવે રોકડેથી જાનકીને વેચ્યો.
5 ₹ 3000 રોકડા બેન્કમાં ભર્યા.
6 ₹ 2000નો માલ જીનલને વેચ્યો, જેની સામે જીનલે રકમ ચેકથી તરત જ ચૂકવી આપી. જે બેન્કમાં ભર્યા.
8 ₹ 2000નું ફર્નિચર ખરીદ્યું અને રકમ તરત જ ચેકથી ચૂકવી આપી.
9 ભાર્ગવીની પાસેથી ₹ 3000નો ચેક મળ્યો, જે પાર્થને વેચાણશેરો કરી આપ્યો.
13 હર્ષિતને ₹ 6000નો માલ વેચ્યો, જેની સામે 50 ટકા રકમ રોકડેથી અને બાકીની રકમ ચેકથી હર્ષિતે તરત જ ચૂકવી આપી. ચેક તરત જ બેન્કમાં ભર્યો.
15 ₹ 6000નો માલ દિવ્યેશ પાસેથી ખરીદ્યો અને રકમ તરત જ રોકડમાં ચૂકવી આપી.
18 પગારના ₹ 1000 અને દલાલીના ₹ 500 રોકડેથી ચૂકવી આપ્યા.
22 બેન્કમાંથી ₹ 1000 વીજળી બિલના ચૂકવવા માટે ઉપાડ્યા.
23 વીજળી બિલ ચૂકવી આપ્યું.
24 સ્મિથને ₹ 1400નો માલ વેચ્યો જેની સામે તેણે જરૂરી રકમનો ચેક આપ્યો. આ ચેક તરત જ બેન્કમાં ભરી દીધો.
27 સ્મિથે આપેલો ચેક નકરાયાની જાણ આપણને બેન્કે કરી.
28 બેન્કે આપણા ખાતે ઓવરડ્રાફ્ટના વ્યાજ ₹ 100 ઉધાર્યા છે, તેની જાણ બેન્ક એડ્વાર્સ દ્વારા આપણને મળી.

7. નીચેના વ્યવહારો પરથી અબિલેશનો બેન્ક અને વટાવનાં ખાનાંવાળો રોકડમેળ તૈયાર કરો :

2015

- જુલાઈ 1 શરૂઆતનો બેન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ ₹ 13,500.
2 પ્રેમલને ₹ 5000નો માલ વેચ્યો, જેની સામે તેણે ચૂકતે હિસાબે ₹ 4950નો ચેક આપ્યો. જે તરત બેન્કમાં ભરી દીધો.
8 ₹ 6000નો માલ ખરીદ્યો અને જરૂરી રકમનો ચેક લખી આપ્યો.
10 ₹ 5060ની ચુકવણી પેટે ₹ 5000નો ચેક ગીતાબહેન પાસેથી મળ્યો.
15 ₹ 7015ના દેવા સામે ₹ 7000નો ચેક હિસાબ ચૂકતે કરવા આરાધનાને આપ્યો.
20 કાજોલને ₹ 16,000નો માલ વેચ્યો, જેની સામે તેણે જરૂરી રકમનો ચેક આપ્યો. જે બેન્કમાં ભર્યો.
25 ₹ 2000 રોકડા બેન્કમાં ભર્યા.
29 કાજોલે આપેલો ચેક નકરાયો.

8. નીચેના વ્યવહારો પરથી નમ્રતાનો ત્રણ ખાનાંવાળો રોકડમેળ તૈયાર કરો :

2015

- ઓગસ્ટ 1 શરૂઆતની રોકડસિલક ₹ 7000; શરૂની બેન્કસિલક ₹ 6000
3 રોકડ ખરીદી ₹ 6000; રોકડ વેચાણ ₹ 7000
5 ₹ 3000 બેન્કમાં ભર્યા.

- 6 ધંધામાં વધુ નાણાંની જરૂર હોવાથી પ્રભુ પાસેથી 8 ટકાના વ્યાજના દરે ₹ 5000ની લોન લીધી.
- 8 ₹ 3000નો માલ 10 ટકા રોકડ વટાવે માનસીને વેચ્યો, માનસીએ જરૂરી રકમનો ચેક આપ્યો, જે બેન્કમાં ભર્યો.
- 10 ₹ 7000નો માલ દ્વિજ પાસેથી ખરીદ્યો અને 50 ટકા રકમ તરત જ રોકડેથી ચૂકવી આપી.
- 12 પગારના ₹ 3000, મજૂરીના ₹ 500 અને સ્ટેશનરીના ₹ 200 ચેકથી ચૂકવી આપ્યા.
- 14 કમિશનના ₹ 1000 અને દલાલીના ₹ 500 રોકડા મળ્યા.
- 16 બેન્કે ₹ 100 સિલક પરના વ્યાજ પેટે નમ્રતાનાં ખાતામાં જમા કર્યા છે.
- 17 ₹ 2000 બેન્કમાંથી વીજળી ખર્ચ ચૂકવવા ઉપાડ્યા.
- 20 ₹ 1000 વીજળી ખર્ચ પેટે ચૂકવ્યા અને અન્ય ₹ 1000 અંગત વપરાશ માટે ધંધામાંથી લીધા.
- 22 પાર્થને ₹ 5000નો માલ વેચ્યો, તેણે 10 ટકા લેખે રોકડવટાવ બાદ કરી જરૂરી રકમનો ચેક આપ્યો જે તરત બેન્કમાં ભરી દીધો.
- 25 પાર્થે આપેલો ચેક નકરાયો.
- 28 બંસરીને જૂના દેવા પેટે ₹ 6050નો ચેક આપ્યો. કુલ દેવું ₹ 6100નું હતું.
- 29 ગોપીએ તેના ₹ 2040ના દેવા પેટે ₹ 2000 રોકડા ચૂકવી આપ્યા.
- 31 ₹ 5000 હાથ પર રાખીને બાકીની રકમ બેન્કમાં ભરી દીધી.

9. નીચેના વ્યવહારો પરથી કલ્પનાના ચોપડે બેન્કબુક તૈયાર કરો :

2015

- સપ્ટે. 1 શરૂઆતની બેન્કસિલક (સ્ટેટ બેન્ક ઓફ ઇન્ડિયા - SBI) ₹ 5000, શરૂઆતનો બેન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ (બેન્ક ઓફ બરોડા - BOB) ₹ 4000
- 2 ₹ 8000નો માલ ખરીદ્યો, જેની સામે ₹ 3000નો SBIનો ચેક આપ્યો અને બાકીની રકમનો BOBનો ચેક આપ્યો.
- 4 ₹ 7000નો માલ જેનીને વેચ્યો, જેનીએ જરૂરી રકમનો ચેક આપ્યો, જે BOBના બેન્ક ખાતામાં ભરી દીધો.
- 6 પગારનો ₹ 3000નો BOBનો ચેક આપ્યો.
- 8 વ્યાજના ₹ 700 અને ડિવિડન્ડના ₹ 2000 બેન્કે (SBI) વસૂલ કરી આ રકમ ખાતામાં જમા આપી છે.
- 10 ₹ 1500 SBIમાંથી અંગત ખર્ચ માટે ઉપાડ્યા.
- 12 જનલ પાસેથી હિસાબની ચુકવણી પેટે ₹ 15,000નો કોસ્ડ ચેક મળ્યો. જે BOBના ખાતામાં ભર્યો.
- 20 ₹ 2000નો ચેક SBI ખાતામાંથી લખી, BOBનાં ખાતામાં ભર્યો.
- 22 ₹ 4000નો માલ 10 ટકા રોકડવટાવે વેચ્યો, જે માટે ચેક મળ્યો, જે BOBના ખાતામાં ભર્યો.

10. નીચેના વ્યવહારો પરથી જિગરનો પેટા રોકડમેળ તૈયાર કરો :

2015

- ઓક્ટો. 1 શરૂઆતની પેટા રોકડસિલક ₹ 4000
- 1 મુખ્ય કેશિયર પાસેથી મળ્યા ₹ 1000
- 3 મજૂરીના ₹ 600 અને લારીભાડાના ₹ 400 ચૂકવ્યા.
- 5 તાર-ટપાલ અને ટિકિટનો ખર્ચ ₹ 700 ચૂકવ્યો.
- 8 મજૂરી પેટે ₹ 200 ચૂકવ્યા.

- 10 સ્ટેશનરી ખર્ચના ₹ 400 ચૂકવ્યા.
- 12 ચા-પાણીના ખર્ચના ₹ 150 ચૂકવ્યા.
- 14 મુખ્ય કેશિયર પાસેથી ₹ 500 મળ્યા.
- 15 પરચૂરણ ખર્ચ ₹ 500 ચૂકવ્યો.
- 17 મિશાલને પરચૂરણ ખર્ચ ચૂકવવા માટે ₹ 400 આપ્યા.

11. નીચેના વ્યવહારો પરથી શ્રી પ્રિન્સનો અનામત પદ્ધતિ અનુસાર પેટા રોકડમેળ તૈયાર કરો :

2015

- નવે. 1 મુખ્ય કેશિયર પાસેથી રોકડા મળ્યા ₹ 5000
- 2 બિલબુક છપામણીના ₹ 500 અને સ્ટેશનરીની અન્ય બાબતોના ₹ 350 ચૂકવ્યા.
- 5 તાર-ટપાલ ખર્ચ ₹ 200નો થયો.
- 7 લારીભાડું ₹ 50 અને મજૂરીના ₹ 50 ચૂકવ્યા.
- 10 બ્રિજને પગાર પેટે ₹ 100 ચૂકવ્યા.
- 12 સંદીપને પરચૂરણ ખર્ચ ચૂકવવા ₹ 200 આપ્યા.
- 18 લારીભાડાના ₹ 50 અને સ્ટેશનરી ખર્ચ ₹ 300 ચૂકવ્યો.
- 20 પરચૂરણ ખર્ચના ₹ 100 ચૂકવ્યા.
- 24 ટિકિટનો ખર્ચ ₹ 80 થયો.
- 28 ₹ 350 મજૂરી પેટે અને ₹ 70 પરચૂરણ ખર્ચ પેટે ચૂકવ્યા.

12. તા. 31-12-2015ના રોજ પૂરા થતા મહિનાનો રોકડમેળ કે જે અનામત પદ્ધતિએ રખાય છે, તેના અંગે નીચે પ્રમાણેની માહિતી મળી છે. આ માહિતી પરથી મુખ્ય કેશિયરે કરવાની આમનોંધ લખો :

સ્ટેશનરી ખર્ચ	₹ 500
લારીભાડું	₹ 90
મજૂરી	₹ 980
ચા-પાણી	₹ 200
પરચૂરણ ખર્ચ	₹ 300

● ત્રણ ખાનાંવાળા રોકડમેળના મહાવરા માટે વિશિષ્ટ સ્વાધ્યાય :

13. શ્રી મહેન્દ્રભાઈ ભટ્ટના નીચેના વ્યવહારો પરથી ત્રણ ખાનાંવાળો રોકડમેળ તૈયાર કરો :

2016

- જાન્યુ. 1 શરૂઆતની રોકડસિલક ₹ 3500; શરૂઆતનો બેન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ ₹ 6000
- 2 ₹ 2000નો માલ પરાગને 10 ટકા રોકડવટાવે રોકડેથી વેચ્યો.
- 4 ₹ 4000નો માલ 10 ટકા વેપારીવટાવે અને 5 ટકા રોકડવટાવે દીપક પાસેથી ખરીદ્યો અને રકમ ચેકથી ચૂકવી આપી.
- 6 ₹ 7000નો માલ અમીને વેચ્યો. અમીએ 40 ટકા રકમ રોકડેથી અને બાકીની રકમ ચેકથી ચૂકવી આપી. ચેક બેન્કમાં ભર્યો.
- 8 ₹ 6000નો ચેક મળ્યો. જે ગૌરાંગે પોતાના જૂના દેવા ₹ 6050ના દેવાને ચૂકતે કરવા આપ્યો છે જે બેન્કમાં ભર્યો.
- 12 પગારના ₹ 2000 NEFT દ્વારા ચૂકવ્યા અને NEFT ચાર્જના ₹ 5 ચૂકવ્યા.
15. ₹ 1500 સ્ટેશનરી ખર્ચના ચેકથી ચૂકવ્યા.
- 17 ₹ 4100 બેન્કમાં ભર્યા.

- 20 ધંધામાં વધુ નાણાંની જરૂર હોવાથી ₹ 10,000ની કિંમતનું અંગત વાહન ₹ 8000માં વેચી ₹ 7000 ધંધામાં લાવ્યા.
- 23 દીકરીની શાળાની ફી ભરવા ₹ 6000 બેન્કમાંથી ઉપાડ્યા.
- 25 ₹ 500 દુકાનભાડું ચૂકવી આપ્યું.
- 28 બેન્કે બેન્ક-કમિશનનાં ₹ 30 અને SMS ચાર્જિસના ₹ 20 ઉધાર્યા છે.
- 29 ₹ 5000 બેન્કમાં ભર્યાં.

14. નીચેના વ્યવહારો પરથી સોનમબહેનનો ત્રણ ખાનાંવાળો રોકડમેળ તૈયાર કરો :

2016

- ફેબ્રુ. 1 રોકડસિલક ₹ 16,000
બેન્કસિલક ₹ 18,000
- 4 ₹ 8000નો માલ શ્રી અશોકભાઈને વેચ્યો. તેમણે NEFT દ્વારા બેન્કમાં નાણાં ચૂકવી આપ્યાં.
- 6 ₹ 10,000નો માલ 10 ટકા રોકડવટાવે હેતલને રોકડેથી વેચ્યો.
- 9 ₹ 3000 બેન્કમાં ભર્યાં.
- 11 જીવન વીમા-પ્રીમિયમના ₹ 2000 NEFT દ્વારા ચૂકવ્યા અને બેન્કે ₹ 3 ચાર્જના વસૂલ લીધા.
- 13 પગારના ₹ 3000 ચૂકવ્યા.
- 14 મજૂરીના ₹ 2000 ચૂકવ્યા.
- 17 રોકડ ખરીદી ₹ 1000, રોકડ વેચાણ ₹ 3000
- 19 ₹ 2500 રિવિઝન્ડના બેન્કે NEFT દ્વારા જમા કર્યા છે.
- 21 કમિશનના ₹ 1200 ચૂકવી આપ્યા.
- 23 આગના વીમા-પ્રીમિયમના ભરવા ₹ 2500 NEFT દ્વારા ચૂકવ્યા છે, અને બેન્કે ₹ 2 ચાર્જના વસૂલ કર્યા.
- 25 બેન્કે બેન્ક-વ્યાજના ₹ 200 અને કમિશનના ₹ 200 આપણા ખાતે NEFT થી જમા કરેલ છે.
- 28 બેન્કે આપણાવતી વાહન લોનનો હપતો ₹ 12,000 NEFT દ્વારા ચૂકવી આપ્યો અને બેન્કે ₹ 3 ચાર્જના વસૂલ કર્યા.

15. નીચે આપેલા વ્યવહારો પરથી શ્રી માનસીનો ત્રણ ખાનાંવાળો રોકડમેળ તૈયાર કરો :

2015

- સપ્ટે. 1 રોકડસિલક ₹ 10,000, બેન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ ₹ 5000
- 2 કેવલ પાસેથી ₹ 5000નો માલ 10 ટકા વેપારીવટાવે અને 2 ટકા રોકડવટાવે રોકડેથી ખરીદ્યો.
- 6 જ્યોતિ પાસેથી ₹ 10,000નાં લેણાં પેટે ચૂકતે હિસાબના ₹ 8000 NEFT દ્વારા અને ₹ 1900 રોકડા મળ્યા.
- 10 વિનોદને પગારના ₹ 500 NEFT દ્વારા તથા ₹ 100 ભાડાનાં રોકડા ચૂકવ્યા અને બેન્કે ₹ 3 ચાર્જના વસૂલ લીધા.
- 15 ₹ 3000નો માલ કાશ્મીરાબહેનને રોકડેથી વેચ્યો.
- 20 ₹ 500 ઓફિસ ખર્ચ માટે અને ₹ 350 ઘરખર્ચ માટે ઉપાડ્યા.
- 25 ₹ 3000નું યંત્ર ખરીદ્યું અને યંત્રને બેસાડવાની મજૂરીના ₹ 250 ચૂકવ્યા.
- 30 ₹ 1000 રોકડા હાથ પર રાખી બાકીના બેન્કમાં ભર્યાં.

16. નીચેના વ્યવહારો શ્રી ભુપિન્દરનાં એપ્રિલ 2016નાં બે ખાનાંવાળા રોકડમેળમાં નોંધો :

2016

- એપ્રિલ 1 શરૂઆતની રોકડસિલક ₹ 55,000, બેન્કસિલક ₹ 5,50,000
- 3 ₹ 5500 ધર્માદામાં આપ્યા.
- 3 ₹ 49,500 મહેશના લેણા પેટે NEFT દ્વારા ચૂકવ્યા. NEFT ચાર્જનાં ₹ 5 થયા. બેન્કે રકમ ઉધારી.
- 5 ₹ 66,000 દર્શને પોતાના દેવા પેટે NEFT દ્વારા ચૂકવ્યા. બેન્કે રકમ જમા લીધી. દર્શનને NEFT ચાર્જનાં ₹ 5 થયા.
- 6 ભાડાનાં રોકડા ચૂકવ્યા ₹ 14,300.
- 8 બેન્કે કમિશનનાં ₹ 22,000 જમા લીધા.
- 10 રોકડ ખરીદી ₹ 2,75,000, રકમ RTGS દ્વારા ચૂકવી. RTGS ચાર્જનાં ₹ 30 થયા.
- 12 રોકડ વેચાણ ₹ 3,85,000, રકમ RTGS દ્વારા મળી.
- 13 કલ્પનાને તેના લેણાં પેટે ₹ 22,000 NEFT દ્વારા ચૂકવ્યા અને NEFTના ચાર્જના ₹ 5 થયા.
- 20 રોકડ વેચાણ ₹ 44,000
- 24 રોકડ ખરીદી ₹ 27,500
- 25 દીકરીની મેડિકલ કોલેજ ફીના ₹ 49,500 NEFT દ્વારા મોકલ્યા અને બેન્કે NEFTના ચાર્જના ₹ 5 સહિત રકમ ઉધારી.
- 30 ડિવિડન્ડનાં ₹ 33,000 બેન્કે જમા લીધા અને જીવન વીમા-પ્રીમિયમનાં ₹ 11,000 NEFT દ્વારા ચૂકવ્યા.

